

KUTADGU BİLİĞ'İN SUÇ İŞLEME MOTİVASYONUNA OLUMSUZ ETKİ YAPABİLECEK DEĞERLER BAKIMINDAN İNCELENMESİ (*)

Yusuf SÖYLEMEZ (**)

H. Ahmet KIRKILIC (***)

Öz

Millet, ancak sahip olduğu değerler ve bu değerlerin nesillere aktarılmasıyla bir yığın olmaktan çıkıp kendine mahsus özellikleri olan bir yapıya kavuşabilir. Bu yapıda her birey sahip olduğu değerlerle hayatı algılayabilecek; her türlü suç ve sapmadan azami derecede uzak, toplumun normlarına uygun tutum ve davranışlar geliştirebilecektir.

Türk edebiyatının ilk öğüt kitabı, siyasetnamesi, didaktik mesnevisi ve alegorik bir eser olması bakımından insani değerlerin yeniden inşası hususunda yapılacak olan bu çalışma için uygun değerleri içerebileceği varsayımıyla Yusuf Has Hacıp'in "Kutadgu Bilig" adlı eseri örneklem olarak seçilmiştir.

Uzmanlar, suçun işlenebilmesi için suç güdüsünün ve suç şartlarının olması gerektiği vurgulamışlardır. Bu sebeple, TÜİK'in internet sitesi "tuik.gov.tr"den Türkiye'de işlenen suçlarla ilgili oranlar alınmış ve bahsi geçen değerlerin kazandırılmasıyla suç işleme motivasyonunun düşmesine etki edebilecek olanlar eşleştirilmiştir.

Çalışma nitel araştırmaya uygun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama tekniği olarak yazılı materyallerin incelenmesinde kullanılan doküman incelemesi metoduna başvurulmuştur. Önceden doküman incelemesiyle elde edilen verilerin sistematik bir biçimde ortaya konulması ve yorumlanması amaçlandığı için veriler, içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Verilere ilişkin bir çerçeve oluşturma, temaların belirlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması neticesinde Kutadgu Bilig'de sevgi, saygı, sabır, tevekkül, kanaat ve şükür değerlerini içeren beyitler tespit edilmiş ve sınıflandırılarak verilmiştir. Ayrıca suç işleme motivasyonunun düşürülmesinde nasıl yardımcı olabileceği konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Değer, Değer Eğitimi, Kutadgu Bilig, Türkiye'de Suç Oranları, Suç İşleme Motivasyonu.

*) 16-18 Nisan 2015 tarihlerinde Bartın'da düzenlenen "Eğitimde Gelecek Arayışları: Dünden Bugüne Türkiye'de Beceri, Ahlâk ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu"nda bildiri olarak sunulmuştur.

**) Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, (e-posta: kiokagan@yandex.com)

***) Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü
(e-posta: ahmetk@atauni.edu.tr)

An Investigation on the Negative Effects of Kutadgu Bilig on Perpetration Motivation in the Terms of Values

Abstract

A nation which is described in Turkish dictionary as a folk or a community who lives in the same land and become united around language, history, emotion, ideal, and tradition, can only reach a position where it owns features which are peculiar to itself by having values and transferring those values to generations. With this way, a nation can be freed from becoming a pile. In this position, every individual can be able to understand the life with the values that he/she has, able to stay away from any crime and perversion at utmost and able to act according to society's norms.

At this scope, value classifications which are progressed before (value classification of M. Rokeach, Schwartz, Akbaş) are investigated. In these classifications, love (as love was celebrated as "Yunus Emre Love Year" in 1990 by UNESCO and it is a universal value), respect values are taken into consideration. Also, a value list is made by adding patience, trust, opinion, and gratitude which have a great importance in Turkish and Islamic cultures with the side of those two values: love and respect. After that "Kutadgu Bilig" of Yusuf Has Hacip is chosen as a sample since it was predicted as the book may contain appropriate values for this work of rebuilding of human values since Kutadgu Bilig is the first advice, political, didactic and allegorical book of Turkish literature.

Within the light of social norms, it is accepted that perversion is defined as any behavior which is no longer acceptable and crime is defined as any action which is permitted by law and has a punishment in return. Experts emphasize that there should be an urge and condition to commit a crime. That is why crime rate in Turkey is taken from the website of TÜİK which is "tuik.gov.tr" and the things may cause a fall in the perpetration motivation and the mentioned values are matched.

The investigation is carried on according to descriptive research. Document review method which is used for analyzing written documents as a tool to collect data is decided to be used in this investigation. Since the data are obtained by document review, put forth systematically and commented, the data are analyzed by descriptive analysis. After producing a frame according to data, deciding theme, defining and commenting on the discoveries, the results of the research is put forth. There are advices on how the lines of Kutadgu Bilig which contain the values of love, respect, patience, trust, opinion and gratitude can help to decrease the perpetration motivation.

Keywords: *Value, Value Education, Kutadgu Bilig, Crime Rate in Turkey, Perpetration Motivation*

Giriş

Kültürel hayatın temel yapı taşlarından biri olan değerler, insanların kararları ve sosyal sistemin değişip gelişmesinde önemli etkiye sahiptir. Birey ve sosyal grupların dav-

ranışlarına yön veren ilkeler bütünü olan değerler üzerinde bir uzlaşma olmadan sosyal sistemin varlığından söz edilemez. Değerler, bireylerin düşünce, davranış ve eylemlerinde birer ölçüt olarak ortaya çıkar ve toplumsal bütünselliğin ayrılmaz bir ögesini oluşturur. Bireyler, içinde yaşadıkları toplumun ve kültürün değerlerini genellikle benimseyip bunları muhakeme ve seçimlerinde birer ölçüt olarak kullanarak daha iyi, daha doğru veya daha adil gibi genel yargılara varma olanağı bulurlar (Tolan, 1996, s. 233). Değerler bireylerin davranış şekillerine bazı hazır kalıplar sunarak toplumsal yaşayış kurallarının oluşmasında da görev alırlar.

Değer kavramı Çelikkaya (1996, s. 168) tarafından bir toplum, bir inanç, bir ideoloji içinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan toplumsal, insani, ideolojik veya ilahi kaynaklı her türlü duyuş, düşünüş, davranış, kural ya da kıymetler olarak tanımlanmıştır. Bir diğer söyleyişle değer herhangi bir davranış ya da düşüncenin iyi ve dikkate değer olduğuna olan inançtır.

Değer, Latince “kıymetli olmak, güçlü olmak” anlamlarına gelen “valere” kökünden türemiştir. Sosyal hayatın önemli bileşenlerinden biri olan değer, felsefe, antropoloji, psikoloji, sosyoloji ve ilahiyat gibi disiplinler tarafından ele alınmış ve her bir disiplinin çalışma alanına bağlı olarak da farklı tanımlanmıştır. Yapılan tanımlar her ne kadar birbirinden farklılık gösterse de bu tanımların ortak yönü, mahiyetinden çok, özelliğinin ne olduğu veya ne işe yaradığına dikkat çekilmesidir (Aydın, 2011, s. 40). Bu bağlamda değer denildiğinde bireysel ve toplumsal faydanın öncelendiği de düşünülebilir.

Değerler, toplumun sosyokültürel öğelerine anlam veren en önemli ölçütlerdir. Bu nedenle, kişi ve bu kişinin davranış örüntüleri sosyolojik incelemelerin başlangıç noktasını oluşturur. Kültürel öğeleri göz ardı eden her yaklaşım, yaşamakta olan toplumsal süreçleri anlamaktan ve açıklamaktan uzak kalacaktır (Özensel, 2003, s. 220). Günümüz dünyasında bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı ilerlemeler, maddi kültürün değişmesinin yanında, manevi kültürün de değişmesine yol açmaktadır. Manevi kültürde yaşanan değişimlerden en çok etkilenen öge ise değerlerdir. Değerler, bireyleri bir arada tutan temel toplumsal bağlardır. Bu bağlarda yaşanacak bozulmalar, toplumsal yapıda önemli çözümlere yol açar. Aynı toplumda yaşayan insanların kültürel mirası olarak da ifade edebileceğimiz değerler, önceki nesillerden sonraki nesillere aktarılarak millet olma bilincini da sağlamaya çalışır. Kültürel değerler, bir toplumu diğer toplumlardan farklı kılan temel özelliklerdir. Bu bağlamda her toplumun kendini diğer toplumlardan farklı kılan bazı temel değerlere sahip olduğu söylenebilir. O kültürü yaşayan insanlar bu temel değerler çerçevesinde hayatlarına şekil verir ve toplumsal hassasiyetlere saygı gösterirler.

Sosyokültürel değerler insan yaşamının önemli bir yanını oluşturur. Bir değer, belirli bir insan davranışının veya yaşam amacının, bir diğerinden daha üstün olduğu yönündeki tutarlı ve derin inançtır. Değerler toplumdan topluma ve zaman içerisinde değişir. Toplumlar değerleri doğrultusunda bazı davranışların sergilenmesini takdirle karşılar. Örneğin, sadakat, sevgi, cesaret, dostluk, temizlik, saygı, dürüstlük, nezaket ve benzeri, önem verilen toplumsal değerlerdir. Değerler toplum için değerlidir, değerlere uygun davranan

insanlar da toplumun gözünde değerlidir (Dökmen, 2007, s. 60). Sosyokültürel değerler sosyal hayatın gerçeklerindedir ve bu değerler aynı zamanda toplumsal olabilmenin ön koşullarıdır. Sosyal hayatın gerçeklerinden bir diğeri de bireylerin suç işleme potansiyeline sahip olmalarıdır.

Suç; törelere, ahlak kurallarına, yasalara aykırı davranış, cürüm olarak tanımlanabileceği gibi yasalarca cezası gösterilen eylem olarak da ifade edilebilir. Görüldüğü üzere çerçevesi oldukça geniş, bireyden başlayarak toplumu, toplumsal kuralları, yasaları ve bunları uygulamakla yükümlü kişi, kurum ve kuruluşları ilgilendiren bir kavramdır (Gürelli, 1973). Suç gerek işleme gerek etki olarak bireyin ruhsal, fiziksel dünyasının bir parçası olduğu gibi aynı zamanda toplumu ilgilendiren önemli bir olgudur. Suçun kazandığı bu çok boyutluluk, aynı zamanda kompleks bir yapıda olduğunun da önemli bir işaretidir. Bu iç içe ve karmaşık yapı suç ve suçluyu hem bireysel hem toplumsal bir sorun hâline getirmekte, bu sorunun çözümünde başvurulabilecek yolların arayışında bireyin iç dünyasından toplumsal yapıya uzanan bir yelpazede değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Sosyal bir olgu olarak suçun kaynağını izaha çalışan birtakım teoriler ortaya atılmıştır. Bu teorilerden bir kısmı suç davranışının nedenini bireysel faktörler olarak görmüş, bazıları ise psikolojik, çevresel, biyolojik farklılık ve sosyolojik faktörlerde ele almıştır. Ancak multidisipliner bir olgu olan suçu tek bir faktörle açıklamanın mümkün olmadığı da gerçektir. Suçun oluşumunda bireysel, psikolojik, sosyo-ekonomik olmak üzere birçok faktör etkili olduğundan suç olgusu bütüncül bir yaklaşımla ele alınmalıdır (Burkay, 2008).

Suçun kaynağına inme çabaları aslında “Suç nasıl önlenir?” sorusuna yönelik araışların doğal sonucudur. Bu elzem soru aynı zamanda birtakım teorilerin ve bunlara bağlı olarak modellerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bazı araştırmacılar suçun kendine, suçluya dönük taraflarının suçu anlama ve önleme açısından yeterli olmadığını, suçun bir de toplumsal boyutunun olduğunu ifade etmiştir. Suç işlemenin yaygın ve sıradan olduğu topluluklarda diğer etmenler değişse bile suçun devam ettiğini ifade eden araştırmacılar işin toplumsal boyutunun da göz ardı edilmemesi gerektiğini dile getirmişlerdir.

Genel hatlarıyla ifade edilen Kırık Camlar Teorisi, Rasyonel Tercih Teorisi, Rutin Aktiviteler Teorisi, Durumsal Suç Önleme Teorisi gibi suç önleme teorileri; Toplum Destekli Polislik, Problem Odaklı Polislik, COMPSTAT (Compare Statistics - İstatistikleri Karşılaştırma), CPTED (Crime Prevention Through Environmental Design - Çevresel Dizayn Yoluyla Suç Önleme) gibi birtakım suç olgusuyla ilgili program/modeller geliştirilmiştir (Doğan ve Sevinç, 2011). Bu araştırmada bu teori ve modeller esas alındığı gibi bunların dışında modern yaşamın getirdiği hızlı ve tüketici yaşam tarzını, iş ve yaşam imkânlarının daha geniş olduğu yerlere göçün getirdiği kişisel ve toplumsal bunalım ve karmaşayı sorunların odak noktası olarak değerlendiren Sosyal Düzensizlik Teorisi de dikkate alınmıştır (Başbüyük ve Karakuş, 2010). Shaw ve McKay’e (1972) göre sosyal yapısı oturmuş, daha az değişken ve toplumun çoğunluğu tarafından benimsenmiş ortak

değer ve normların olduğu toplumlarda suç oranları daha düşük olacaktır. Diğer taraftan, değişimin daha hızlı yaşandığı, ortak ilgi alanlarından ziyade birbiriyle çatışan ilgi ve menfaat alanlarının bulunduğu, bu nedenle de grubun çoğunluğu tarafından üzerinde uzlaşma sağlanmış ortak değerlerin bulunmadığı toplumlarda suç oranları daha yüksek olarak görülecektir (Başbüyük ve Karakuş, 2010). Bireylerin menfaat çatışmalarının gün yüzüne çıktığı zaman kültürel değerler bağlamında bazı çatışmalar yaşanabilir. Günümüzde kriminolojik teoriler insanları suça iten nedenlerden çok, onları suç işlemekten alıkoyan nedenler üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu bakış açısı, oto kontrol (self-control) seviyesi düşük bireylerin herhangi bir suç fırsatı karşısında oto kontrolü yüksek bireylere oranla kendilerini alıkoyma başarılarının daha düşük olacağını ifade etmektedir (Büker, 2011, s. 59).

Netice itibarıyla bireyin suç işleme motivasyonu düşürülür, suçun işlenmesine imkân veren durumlar için gereken tedbirler alınır ve toplumda suça karşı genel bir tepki ve ahlak anlayışı yerleştirilirse suç kendiliğinden azalacak hatta ortadan kalkacaktır. Bu noktada, sosyal bilimleri özel olarak da eğitim bilimleri ilgilendiren kısımda, değer eğitimi devreye girmektedir (Ögel, Tarı ve Yılmazçetin Eke, 2005, s. 29). Suç, bireylere, topluma ve kamu düzenine olan sayısız etkileriyle önüne geçilmesi gereken bir sorundur (Dolu, Uludağ ve Doğutaş, 2010). Görülmektedir ki kanunların öngördüğü cezalar ve yaptırımlar, bunları sağlayacak kolluk kuvvetleri bile suç olgusu karşısında yeterli kalmamakta ülkemizde de uygulanmaya çalışılan Toplum Destekli Polislik gibi modellerle farklı ve kalıcı çözümlere yani topluma ve özelde bireylere birtakım değerleri kazandırmaya ve bunları topyekûn sahiplenip savunmaya itecek bir yapıya ihtiyaç vardır. Hapishaneleri artırıp doldurarak değil, binalar dikmekten öte, öğrenme ve öğretme ortam ve güdüsünün sağlandığı her şey ve her yer olarak düşünülebilecek okulları artırıp doldurarak toplumdan suçu silme yoluna gitmeye ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Yapılan bu çalışmada Kutadgu Bilig suç işleme motivasyonuna olumsuz etki yapabilecek sevgi, saygı, sabır, tevekkül, kanaat, şükür değerleri bakımından incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın problem cümleleri şunlardır:

1. Türkiye’de işlenen suçların niteliği ve sıklığı nasıldır?
2. Kutadgu Bilig’de suç işleme motivasyonuna olumsuz etki yapabilecek değerler nelerdir?

Yöntem

Araştırma Deseni

Araştırma nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve bir takım önerilerle bitirilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi doğrultusunda Yusuf Has Hacıp’in Kutadgu Bilig adlı eseri taranarak veri toplanmıştır. Araştırmada bu teknik, problemin önemini gösterme, araştırmanın desenini geliştirme ve araştırma bulgularını önceki bilgiyle ilişkilendirme amacından (Balcı, 2005, s. 57) dolayı seçilmiştir.

Araştırma veya Çalışma Grubu

Araştırmannın çalışma grubunu Yusuf Has Hacıp'ın Kutadgu Bilig adlı eseri oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma, bahsi geçen değerlerin suç işleme motivasyonuna etkisini ve bu etkinin düzeyini ortaya koymaya çalışan nicel bir araştırma değildir. Toplum yaşamına her kademede olumlu bir düzenleme getirmeye çalışan klasik bir eser olan (Kafesoğlu, 1980; Aslan, 1987; İnalçık, 2000; Arat, 2008; Adaloğlu, 2009) Kutadgu Bilig'in toplumda suç unsuru ortaya çıkaran aksaklıklara da çözümler getireceği varsayımıyla önce doküman incelemesi yapılmış, ardından betimsel analiz yoluyla genel bir fikir edinilerek çalışmanın belli değerlerle (sevgi, saygı, sabır, tevekkül, kanaat, şükür) sınırlandırılmasına karar verilmiştir. Yazarın, "İdeal toplum nasıl olmalı?" sorusuna cevap aradığı eserde (Kafesoğlu, 1980; Aslan, 1987; İnalçık, 2000; Arat, 2008; Adaloğlu, 2009) suça yönelik konularda en çok üstünde durduğu değerler, içerik analizi yoluyla tespit edilerek çalışma bu değerlerle sınırlandırılmış ve tematik bir anlayışa sürdürülmüştür. KB'de elde edilen değer sınıflandırması ve TÜİK verileriyle elde edilen bulgular olsa da değerlerin suçlara etki edebileceği düşünülen kısımlar sonuç tespiti değil öneri mahiyetindedir.

Bulgular

İşlenen suçlar incelendiğinde mala ve şahsa yönelik suçlar olarak iki ana başlıkla karşılaşmak mümkündür. Çalışmada öncelikle TÜİK verilerine göre ülkemizde *suç türü ve yaş grubuna göre ceza infaz kurumuna giren hükümlüler*¹in 2007-2011 ve *suç türüne göre çocuk ceza infaz kurumuna ve eğitimevine giren hükümlü çocukların* 2002-2012 yılları arasındaki istatistikleri incelenmiş, ardından işlenen suçlara yönelik suç işleme eğilimi olan bireylerin motivasyonunu olumsuz etkileyecek değerler belirlenmiş ve Kutadgu Bilig adlı eserden bu değerleri içeren beyitler seçilerek ortaya konulmuştur.

İşlenen Suçlarla İlgili İstatistikî Verilere Genel Bir Bakış

2007-2011 yılları arasında işlenen suçlarla ilgili istatistikî verilere göz atıldığında suç işleyen birey sayısında dalgalı bir seyir olduğu görülmektedir.

Tablo 1. 2007- 2011 Arasında Ceza İnfaz Kurumuna Giren Hükümlülerin Toplam Sayıları

Yıl	Toplam Hükümlü Sayısı
2011	80 096
2010	88 480
2009	74 404
2008	76 607
2007	127 304

1) <http://www.tuik.gov.tr> (erişim tarihi: 10.01.2015)

2007 yılında 127.304 olan hükümlü sayısı 2008 yılında % 40 gibi keskin bir düşüşle 76.607 olmuş, 2009 yılında bu düşüşü sürdürmüş, 2010'da % 20 civarı yükselişin ardından 2011'de tekrar düşüşe geçmiştir. Durumu genel olarak değerlendirildiğinde istikrarlı olmamakla beraber 2008 ve 2010 yılları haricinde ciddi bir yükseliş ya da düşüşün yaşanmadığı söylenebilir.

Tablo 2. 2002-2011 Yılları Arasında Ceza İnfaz Kurumuna ve Eğitimevine Giren Hükümlü Çocukların Toplam Sayıları

Hükümlü Sayısı	
Yıl	Toplam
2002	457
2003	329
2004	334
2005	202
2006	78
2007	236
2008	429
2009	652
2010	476
2011	434

Başlangıç olarak alınan 2002 ile bitiş olarak alınan 2011 yıllarında toplam çocuk hükümlü sayısının neredeyse eşit olduğu, 2006 yılına kadar düzenli olarak bir düşüş sergilediği ancak bu yılın ardından ciddi artışlarla 2009 yılında (652) 2002'ye oranla % 51'lik bir artışla en üst seviyeye çıktığı, ardından düşüşe geçtiği görülmektedir.

Yetişkin yükümlü sayısındaki artış/düşüşle doğru orantılı gitmediği görülen çocuk hükümlü sayısının 2009 yılında ters orantılı olarak arttığı görülmektedir.

Tablo 3. 2009 Yılı Çocuk ve Yetişkin Hükümlülerin Bazı Suçlar Bakımından Karşılaştırılması

Suç türü	Çocuk	Yetişkin
Öldürme	34	1 514
Hırsızlık	194	5 758
Cinsel suçlar	42	562
Yaralama	13	7 647
Yağma	271	1 145
Diğer	98	10 073
Toplam	652	74 404

2009 yılında yetişkinlerin en çok hüküm giydiği suçlar yaralama ve hırsızlık iken çocuklarda yağma ve hırsızlıktır. Genel bir değerlendirme yapıldığında mala yönelik suçların hem yetişkin hem çocuk hükümlüler için ortak nokta olduğu söylenebilir. Çocuklarda şahsa yönelik suçlar ortalamanın en yüksek olduğu dönemlerde bile düşük, yetişkinlerde ortalamanın en düşük olduğu zamanlarda bile yüksek olması dikkat çekmektedir.

Tablo 4. 2007 Yılı Çocuk ve Yetişkin Hükümlülerin Bazı Suçlar Bakımından Karşılaştırılması

Suç Türü	Çocuk	Yetişkin
Öldürme	17	3 070
Hırsızlık	12	7 531
Cinsel suçlar	-	872
Yaralama	3	9 551
Yağma	28	2 374
Diğer	8	9 077
Toplam	78	127 304

Tablo 4'te görüldüğü üzere 2007 yılında yetişkinlerin en çok hüküm giydiği suçlar yaralama ve hırsızlık iken çocuklarda yağma ve öldürmedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında mala ve şahsa yönelik suçların her iki grupta da ortak olması dikkat çekmektedir. Çocukların en az suç işlediği yılda dikkati çeken bir husus da çocuklardaki öldürme suçlarının yaralamanın 6 katı, yetişkinlerde 1/3 oranında olmasıdır.

Tablo 5. 2007-2011 Yılları Arasında Bazı Suçlardan Hüküm Giyen Yetişkin Sayıları

	2011	2010	2009	2008	2007	Toplam
Öldürme	3 484	2 958	1 514	3 447	3 070	14 473
Yaralama	7 885	8 400	7 647	7 802	9 551	41 285
Cinsel suçlar	828	909	562	986	872	4 157
Hırsızlık	6 445	6 527	5 758	6 933	7 531	33 194
Yağma	2 225	1 798	1 145	2 543	2 374	10 085
Dolandırıcılık	1 103	11 434	10 822	12 295	13 374	49 028

Tablo 5 incelendiğinde 5 yılda hükümlü sayısı ile beraber katili belirlenmiş 14.473 kişinin yaşama hakkının elinden alındığını ve 41.285 kişinin aynı hakkının alınmak istendiğini, 92.307 kişinin yağma, hırsızlık ve dolandırıcılık yoluyla mülkiyet hakkına kastedildiğini ve en az bunlar kadar önemli olan ve toplumumuzda çok önem verilen namus mefhumuna cezası kesilen 4.157 saldırının gerçekleştiğini de görmüş oluyoruz. Bu sayıların belli dönemlerle sınırlı olduğu, mahkemeye intikal etmiş ve suçlularının cezalandırıldığı suçlara ait olduğu ve mahkemeye intikal etmemiş ya da suçluların tespit

edilemediği durumlar da dâhil edilirse bunun birkaç katına çıkacağı göz ardı edilmemelidir. Böylece durumun vahametinin daha net anlaşılacağı düşünülmektedir.

Öyleyse hem Türkiye hem dünyada suç ve suçtan doğan mağduriyetlerin giderilmesi için toplumsal düzenin sağlanmalı, kişi hak ve hürriyetleri güvence altına alınmalıdır. Bunun sadece kanun ve cezalarla yapılamayacağı ortadadır. Bunun için yapılması gereken formel (polis, jandarma gibi kamu kurumları tarafından) ve informel (mahalle sakinleri, iş yerinde çalışanlar gibi bölgede yaşayan insanların suç ve suçluluğun önlenmesi konusunda göstermiş oldukları ortak irade) kontrolün sağlanması, bunun içinde hem okullarda hem de yaşam boyunca öğrenmenin devam ettiği her ortamda toplumsal değerlerin kazandırılması amacını taşıyan bir değer eğitiminin planlanıp uygulamaya konulmasıdır.

Tarih boyunca kendi değerlerini ortaya koymuş, devletin üst kademelerinden halkın günlük hayatına kadar her noktada bu değerleri uygulamaya geçirmiş olan genelde İslam, özelde Türk-İslam medeniyeti zengin örneklerle örnek insan tiplerini karşımıza çıkarılmaktadır:

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethi sırasında sabrı tükenmeye ve ümidi kırılmaya başladığında kendisine yazdığı mektupla cesaret veren ve destek olan Akşemsettin'i, fetihten sonra İstanbul'a girerken yanında götürerek fetihlerin askerî ve ilmi boyutunu göstermiştir. Yine aynı gün, Fatih'i karşılamaya gelen Bizanslılar, Akşemsettin'i padişah sanıp çiçekleri ona götürünce Akşemsettin atını geri çekerek padişahı işaret etmiş, Fatih ise "Evet, padişah benim ama o benim hocamdır; çiçekleri ona verin." demiştir. Hem sabır hem ümitsizliğe kapılmama hem saygı hem sevgi hem de vefa değerlerini gördüğümüz bu olay bir çağı kapatıp bir çağı açan büyük fethin tesadüf olmadığını da kanıtı mahiyetindedir.

Yine Fatih Sultan Mehmet'in tebdil-i kıyafet alışverişe çıktığı rivayet edilen bir günde bir esnafın bir parçadan fazla mal satmayarak diğer arkadaşlarının siftah etmediklerini gerekçe göstermeleri sevgi, saygı, kanaat ve diğerkâmlık değerlerinin ne kadar yüksek olduğunu ve cihan imparatorluğuna nasıl ulaşıldığının göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Huzeyfetü'l-Adevi'nin (ra) anlattığı bir olayda İslam'ın ilk yıllarından itibaren getirdiği değerleri ortaya koyması açısından önemlidir. Yermük Savaşı'ndan sonra yaralılarından birinin su istediğini işiterek ona su götürür ancak diğer birinin su istediğini duyan bu kişinin suyu içmeyerek diğer yaralı kardeşini işaret ettiğini, böylece diğerine gittiğini ve aynı şeyin tekrar yaşandığını söyler. Üçüncü kişiye de gittiğinde içecek takati kalmadığını ve şehit düştüğünü, dönüp baktığında diğer iki yaralının da şehit olduklarını gördüğünü ve suyu kimsenin içemediğini anlatır (<http://www.kunfeyekun.org/forum/kf/yermuk-savasi-ve-kardeslik-ornegi.24790>, erişim tarihi: 08.01.2015). Anlatılan olayın benzeri Çanakka- le savaşı için de anlatılır. Haşr suresi 9. ayette de "Ve onlara verilenlerden (dağıtılan ganimetlerden) dolayı, kendileri onlara muhtaç olsa bile, gönüllerinde bir hacet (kaygı, haset) bulunmaz. Ve onları kendi nefislerine tercih ederler (üstün tutarlar)." denilerek kendi ihtiyacı olsa bile Müslüman kardeşine vermekten geri durmayan Medine halkı övülmektedir.

Gerek sevgi, tevekkül ve diğerkâmlık değerlerinin en uç örneklerinin sergilendiği bu olay gerek ayetin övdüğü Ensar, İslam medeniyetinin de derinliğini işaret eder.

İşte İslam kültür medeniyetini kendi ruhunun bir parçası gibi benimseyen Türk milletinin yetiştirdiği güzide evlatlarından biri olan Yusuf Has Hacıp kaleme aldığı, Türk edebiyatının ilk mesnevisi özelliğini de taşıyan Kutadgu Bilig adını verdiği nasihatnamesiyle Türk-İslam kültür ve ahlakını yansıtmaktadır. Hem halka hem yöneticilere nasihatler içeren bu eser ideal insan tiplerini göstermeye çalışmaktadır. Bu tiplerin hangi değerlere sahip olması gerektiğini de hayatla özdeşleştirerek anlatması bakımından oldukça önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çağımızda sosyal hayatın yara aldığı ve bu hayatı oluşturan bireylerin önemli değerleri kaybettiği düşünüldüğünde daha önce bahsedilen suçların ortaya çıkması ve suç işleyen insanların artması kaçınılmazdır. Bunun önüne geçebilmenin yolu, öyle görülmektedir ki zaten özümüzde olan ve unutmaya başladığımız, insanları suçtan uzaklaştıracak değerleri onlara kazandırmaktan geçmektedir.

Bu çalışmada yukarıda bahsedilen amaç doğrultusunda destek sağlamak için Kutadgu Bilig adlı eser taranarak 391 değer tespit edilmiştir (Ek 1’de verilmiştir). Tespit edilen değerlerden suç işleme motivasyonuna olumsuz etki yapabilecek sevgi, saygı, sabır, tevekkül, kanaat, şükür değerleri alınarak hangi suça hangi değerlerin etki edebileceği belirlenmeye çalışılmıştır:

Tablo 6. Kutadgu Bilig Adlı Eserden Seçilen Değerlerin İşleyenlerin Motivasyonuna Olumsuz Etki Edebileceği Suçlar

SUÇ	ÖNERİLEN DEĞERLER
Öldürme	SEVGİ/SAYGI/ TEVEKKÜL
Yaralama	SEVGİ/SAYGI/TEVEKKÜL
Cinsel suçlar	SEVGİ/SAYGI
Kişiye hürriyetinden yoksun kılma	SAYGI
Hakaret	SEVGİ/ SAYGI
Hırsızlık	SAYGI/KANAAT/ SABİR/ŞÜKÜR
Yağma(Gasp)	SAYGI/KANAAT/ SABİR/ŞÜKÜR
Dolandırıcılık	SAYGI/KANAAT/ SABİR/ŞÜKÜR
Uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti	SEVGİ/SAYGI/ KANAAT/ TEVEKKÜL/SABİR
Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanma, satın alma	SEVGİ/ KANAAT/TEVEKKÜL/ SABİR
Sahtecilik	SAYGI/KANAAT/ SABİR
Kötü muamele	SEVGİ/SAYGI
Zimmet	TEVEKKÜL/KANAAT/SABİR/ ŞÜKÜR
Rüşvet	TEVEKKÜL/KANAAT/ŞÜKÜR

Kaçakçılık	SAYGI/KANAAT/ŞÜKÜR
Trafik suçları	SAYGI/ SABİR
Orman suçları	SEVGİ/SAYGI/ŞÜKÜR
Ateşli silahlar ve bıçaklar ile ilgili suçlar	SEVGİ/SAYGI

Tablo 6'ya dikkat edilirse suçların temelinde sevgisizlik ve saygısızlık olduğu düşüncesi hâkim olduğu söylenebilir. İnsan önce kendini, sonra diğer insanları sevmezse kendine ve diğer insanlara gelebilecek herhangi bir zarar konusunda endişe taşımayacağı gibi zarar gelmesi durumunda da rahatsızlık duymayacaktır.

Tablo 7. Kutadgu Bilig Adlı Eserde Sevgi Değerini İşleyen Beyitler ve Beyit Numaraları

BEYİT NO	BEYİT
4808	Gerçek Tanrı sevgisinin girebilmesi için, insan gönlünden bütün dünya arzularını çıkarıp atmalıdır
4202	Biri, her türlü menfaat dışında, ilahî bir sevgi ile arkadaş edindir; bu arkadaşlık içinde sadâkatsizlik hâtra gelmez
4203	Biri de kendi menfaati için arkadaş edindir; bu arkadaşlık zorakidir ve hiçbir vakit esaslı olmaz
4204	Eğer sen menfaatsiz ve ilahî bir sevgi ile arkadaş edinmek istersen, onun yükünü yüklen, hiç bir vakit yüzünü ekşitme ve kaşlarını çatma
4219	Seni daha çok sevmelerini istersen, onlara tuz-ekmek yedir ve her vakit güler yüz göster
4233	İyi ve seçkin kimseleri ahbap edin; insanın eşi ve arkadaşı kötü olursa, sonunda pişman olur
4235	Biri aslında-esasında iyi ve insanların seçkini olan bir kimsedir; bulursan, onu arkadaş edin, ey olgun insan
4245	Kötü arkadaş yüzünden zarar gören ve zorla adı sanı silinip giden iyiler çok gördüm.
4265	Eğer arkadaşın sana düşman olursa, o senin canına yahut toplayıp biriktirdiğin malına kasteder
4266	Arkadaşın senin içini-dışını bilir; bu içi-dışı bilen insan senden birçok şey koparır
4267	O isterse, senin malına el uzatır; isterse, canını ilik ile besler
4268	Sen kendini nasıl gözetirsen, arkadaşını da öyle gözet; sözü uzatma
4193	Kendine denk olan kimseyi ahbap edin; insan ancak kendisine denk olan ile hem-renk olabilir

- 2085 Düşmana karşı cesur ve mert olmalı; güzelliği bakan gözü sevgi ile parlatmalıdır.
- 4154 Küçüğün büyüğe hürmet etmesi lâzımdır; büyük de küçüğe aynı şekilde mukabele eder.
- 315 İnsan çok sevdiği atını köstekli tutar; lüzumlu atını muhafaza altına alır.
- 6201 Sevdiklerini bulunca, onlara sevinerek ve gülererek bakar; ayrıldığı zaman yine kederi ile baş başa kalır.
- 5045 İnsan isteyerek ve arzulararak yola çıkarsa, bu sevgi ile dileğine çabuk erişir.
- 6578 Kimi sevdim ise, onu sevgili canım gibi tuttum; fakat ondan da cefa geldi; artık kimi seveyim
- 5049 Gönül birini sever ve arzu ederse, onun bulunduğu yer ne kadar uzak olursa olsun, yine yakın görünür
- 3518 Senin dünyayı sevdiğinin alâmeti budur; onun bütün kusurlarını gönlün fazilet gibi kabul etmiş.
- 2909 İnsanın hangi şeye emeği geçerse, o şey sevgili can kökü gibi sevilir.
- 2910 İnsanın ömür boyunca emek verdiğini sevmeli ve yüklenince de onun külfetine katlanmalıdır.
- 3516 Sevmiş insan ne der, dinle; seven nazarında sevgilinin kusuru en büyük fazilettir.
- 5598 Sen doğrulukla Tanrının sevgisini kazanırsın; halka kızıp, onlara karşı doğruluktan ayrılma.
- 5483 Adamların çok ve kalabalık olsun, onları sevindir; onlar da bir gün senin için sevgili canlarını verirler.
- 5841 Vücudumuzu dünya heves ve nimetleri ile semirterek, yatıp, huzur içinde avunup duruyoruz.
- 1899 Sevgililerin yüzünde bunu belirten bir alâmet bulunur; göz göze gelince, onlar birbirlerini anlarlar.
- 1902 Birinin sevip sevmediğini bilmek istersen, gözüne dikkat et; sana doğru bakınca, gözünden belli olur.
- 336 Dinle, bilgili adam ne der: Bilgili sözü, gerçekten, sevgili can gibidir.
- 1901 Seven insan yüzünden bellidir; ağzını açsa, sözünün manasında sevgi kendisini gösterir.
- 699 Seven ve isteyen beni kolay bulamaz; bulsa bile, tutamaz ve çabuk kaybeder.
- 700 Eğer beni bulan kimse tutup, bağlamağı bilirse, ben ondan kaçamam, bu muhakkaktır.
- 701 HÜKÜMDARIN AY-TOLDI 'YA SUÂLÎ Hükümdar şöyle dedi: "Bağın nedir, söyle; seni nasıl bir köstek ile bağlamalıdır?"

- 702 AY-TOLDI 'NIN HÜKÜMDARA CEVABI Ay-Toldı dedi: — Benim için bağ ve köstek olacak bir kaç şey vardır; bak, onları belirteyim.
- 703 Beni bulan kimse mütevazı tabiatlı, alçak gönüllü ve tatlı dilli olmalıdır.
- 704 Kendisini gözetmeli ve hiç bir zaman ifrata gitmemeli, kötü ve çirkin işlere yaklaşmamalıdır.
- 705 Toplanmış olan malı yerine sarf etmeli; hayatını, işini, tavır ve hareketini düzenlemelidir.
- 706 Kendinden büyüğe saygı göstermeli; kendinden küçüğe ise, rıfk ve şefkatle muamele etmelidir.
- 707 Kibir ve gurur ile başkalarını incitmemeli, kendisini küçüklerin eğlence ve tahakkümüne bırakmamalıdır.
- 708 Boşu-boşuna kendisini içkiye vermemeli, boş yere malını saçıp, heba etmemelidir.
- 709 Eli ve dili ile oyuna karışmamalı, tavır ve hareketlerinde dürüst olmalıdır.
- 710 Dönek saadetin kösteği bunlardır; saadet bu şekilde bağlanırsa, kaçamaz, kalır.

Eserde, sevgi konusunda önemli tespitlerde bulunmaktadır. Öncelikle sevginin ilahi ve karşılıksız olması gerektiğini vurgulanarak gerçek arkadaşlıkların da bu sevgiyle oluşacağını ancak bunun sonsuz bir güven anlamını taşımadığını sevgi ne kadar büyük olursa olsun dikkatli olunması gerektiği ifade edilmektedir (6578, 4193, 4268, 4267, 4266, 4265, 4245, 4235, 4233, 4219, 4204, 4203, 4202. beyitler). İnsanlar ne kadar çok bağlanırsa hayal kırıklıkları da o kadar büyük olacağından sevgide de ölçülü ve akil kısıtlarına göre gidilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Kişi tüm sevgisiyle bağlandığında karşısındakinin kusurlarını bile bir fazilet olarak göreceğinden aklın geride kaldığı bir sevgiyle dostluk ya da muhabbet kurduğu insanların düşman olması durumunda ciddi zararlar verebileceklerini özellikle hatırlatmaktadır (4265, 4266, 4267, 4268. beyitler). Bu sebeple insan sevgisini vereceği eşini ve arkadaşını titizlikle seçmelidir ki sonu pişmanlık olmasın. Menfaatperest veya kişinin dengi olmayan, kötü ahlak sahibi bir arkadaş, bir kişi doğrudan ahlaksızlıklarına ortak etmeye çalışıp suç ortağı yapabileceği gibi, arkadaşının değerlerine el ve dil uzatmak suretiyle suç işlemesine vesile olabilir. Sevginin ölçüsü ve gideceği yer konusunda eserdeki öğütlerin dikkate alınması faydalı olacaktır.

Sevginin sadece sözle değil bakış ve tavırla da kendini belli edeceği vurgulanan bir diğer husustur (6201. beyit). Bu noktada kişinin yalnızca sevmesi değil sevilmesiyle ilgili de birtakım ipuçları vermektedir. Yalnızlık duygusunun kendini insan kalabalığında, özellikle de ergenlik döneminde olduğu gibi kimse tarafından sevilme hissinin yaşadığı durumlarda ortaya daha baskın bir biçimde çıktığı düşünülürse eserde kişinin birtakım ipuçlarını takip ederek sevildiğinin farkında olmasına da yardımcı olmaya çalışılmaktadır.

Ömür boyunca arzulanan mutluluğun da karşılıksız sevgiyle geleceğini ancak mutluluğun her zaman mümkün olmadığını, zaman zaman gelip gittiğini ifade etmektedir. Eserin müellifi Yusuf Has Hacıp'e göre kişi sevgisini gösterirken abartıya kaçmaz, malını doğru yerde harcar, kibre düşmez ve sevgisinin yanına saygısını da katarsa mutluluğu kalıcı olur. İsrafa, içkiye, eğlenceye bağlanırsa o zaman sevgisi gerçek olmayacağı gibi mutluluğu da kalıcı olamaz (699-710. beyitler).

Ayrıca kişinin sevgiyle bağlandığı işlerde başarılı olacağı ve emek verdiği her şeyi canının parçası gibi seveceği belirtilmektedir (2909, 2910. beyitler).

Yüreğinde sevgi olan, doğru ve ölçülü bir şekilde sevmeyi bilen ve dünyada mutluluk arayan kişinin suça meyletmesi oldukça zor olacaktır. Kendine denk insanları karşılıksız seven bir bireyin suça meyletmesi durumunda çevresi yani toplumun buna müsaade etmeyeceği düşünülebilir. Ayrıca seven ve sevilen bir insanın kaybedeceği şeyler de değerli olacağından hiçbir suçun getirisi onların yerini tutamayacağından suçtan kaçınacağı söylenebilir.

Emek vererek elde ettiği her şeyin sevgisinin ve kıymetinin fazla olması da kişiyi haksız kazançtan alıkoyacağı gibi bir başkasının emek vererek elde ettiği şeye bağını anlayabileceğinden suça karşı iki önemli silahla korunmuş olur: Alın teri ve empati.

Tablo 8. Kutadgu Bilig Adlı Eserde Saygı Değerini İşleyen Beyitler ve Beyit Numaraları

BEYİT NO	BEYİT
4304	Büyüklere saygı göster, hürmette kusur etme; böylece sen de yükselirsin, onların saadeti sana da bulaşır
577	Hâcîp ona saygı gösterdi ve başköşede yer verdi; Ay-Toldı edep ile yerine oturdu
4337	Bunlardan biri Peygamber'in neslidir; bunlara hürmet edersen, devlet ve sadette kavuşursun
4281	Sen kendine hürmet edilmesini istersen, başkalarına hürmet et, ey yumuşak huylu insan
4306	Sana gerçekten hürmet gösterenlere sen de hürmet et; saygısızları sen de sayma ve onlara yakın durma
1184	Oğlu babasının sözünü dinledikten sonra, yüzünü ona doğru çevirerek, söze başladı.
1994	Akıl, anlayış ve bilgi tam olarak kimde bulunursa, kötü ise, onu iyi, küçük ise, büyük bil.
4041	Kendisinden büyüğe hizmet etmeli; dilini tutmasını bilmeli ve uluorta söz söylememelidir.
4127	Sorunca, kendi bildiğini arz et; sözünü keserse, bırak, sözüne devam etme.
4153	Büyükler muhteremdir, bu dünya kanunudur; büyük gelince, ayağa kalk.

- 2108 İnsan temiz olmayan şeyleri su ile yıkayıp, temizler; eğer su kirlenirse, o ne ile ve nasıl temizlenir.
- 652 Sana takım-başın:- beyine karşı kafa tutma, başını gözet!-diye emir vermedi mi?
- 301 Kimde akıl varsa o asil insan olur, kimde bilgi varsa o beylik bulur.
- 5039 Ey Odgurmuş, yaya olarak buraya kadar gelmekle çok büyük zahmetlere katlandım— dedi.
- 5038 Kendisinin yanı-başında yer verdi, ona aşırı bir iltifat ve hürmet gösterdi. —
- 1504 Eğer gün gelir de hükümdar seni isterse, tavır ve hareketini düzelt, ona hizmet ve hürmette kusur etme.
- 2548 Gelen yat ve yabancı kimseleri karşılamak ve arkadaş edindiği kimselere de hürmet göstermelidir.
- 2807 Eğer beyler askere ihsanda bulunurlarsa, o bunu, yüzünü ekşitmeden, verine getirmelidir.
- 4658 Büyükler yemeklerini yiyip sofradan kalktıktan sonra, küçüklere yiyecek ve içecek verilmelidir.
- 5446 Odgurmuş oradan ayrılıp, dağlara doğru gitti; kardeşi elini öptü ve bir müddet beraber yürüdüler.
- 5443 Odgurmuş ayağa kalktı ve selam verdi; hükümdar da ayağa kalkıp, ona mukabelede bulundu.
- 4520 Kadına saygı göster, ne isterse, ver; evin kapısını kilitle ve eve erkek sokma.
- 766 Ay-Toldı'yı huzuruna çağırıtı; Ay-Toldı girdi ve ellerini kavuşturdu.
- 767 Hükümdarın karşısında ayakta durdu; hükümdar ona bir müddet hiç bir şey söylemedi.
- 706 Ay-Toldı gözlerini yere dikmiş ve içi müsterih bir hâlde, yavaşça ve sükûnetle oturdu.
- 4996 Hükümdar memleketin beyi ve halkın büyüğüdür; ona her türlü hürmet ve tazimi göstermek lazımdır.
- 5552 Onlara (bilgili insanlara) izzet ve ikramda bulun, ne derlerse, yap; şeriat yolunu tut, hükümlerine itiraz etme ve önlerinde hürmetle eğil.
- 4554 Alçak gönüllü ve insanlığa karşı insanlık gösteren adam ne der, dinle.
- 5892 İnsanların iyisi ve insanların başı başkalarına karşı her vakit insanca hareket eden kimsedir.
- 5893 İnsana insanlığı nispetinde mukabelede bulun; böyle mukabelede bulunduğu için, insana insan adı verilmiştir.
- 2511 Biri - her duyduğu şeyi ifşa etmemeli; ikincisi - görmemesi icap eden uygunsuz şeyleri görünce göz yummasını bilmelidir.
- 4583 Eğer senin için bir ziyafet çekerlerse, o ziyafete de git; yemeklerini yiyerek, onları memnun et.
- 4631 Tabip ne söylemiş, dinle; bunun manasını anlayarak yaşa, kuzum.

- 1013 Lüzumlu sözü büyüklerden dinlemeli ve ona göre hareket etmeleri için, küçüklere söylemelidir
- 706 Kendinden büyüğe saygı göstermeli; kendinden küçüğe ise, rıfk ve şefkatle muamele etmelidir.
- 707 Kibir ve gurur ile başkalarını incitmemeli, kendisini küçüklerin eğlence ve tahakkümüne bırakmamalıdır.
- 1598 Başkasının emeğini takdir etmeyen kimse, tam manası ile bir öküz olur; ey devlet adamı.

Eserde saygı değeri çok boyutlu olarak işlenmiştir. Öncelikle saygının karşılıklı olarak gösterilmesi, kişinin saygı görmek için saygı göstermesi gerektiği; buna rağmen saygı görmüyorsa tevazünün saygısızlığa tahammül demek olmadığını o insanlardan uzak durulması gerektiği anlatılmaktadır (4281, 4306, 5893, 5892, 707. beyitler). Saygının akıl ve bilgiyle kazanılacağı, insanlara karşı kibir ve gururla yaklaşmanın saygıyı azaltacağını ifade edilerek insanlar arası ilişkilerde saygının yeri ve temelleri belirlenmeye çalışılmaktadır (707, 1994, 2108, 301, 5443, 5552, 4554, 5892. beyitler).

İnsanın insana insanca davranmasının en büyük insanîyet olduğu, bunun toplumda kişiler arası ilişkilerde en önemli davranış olduğu anlatılırken insanca davranışın çerçevesi de kişilik haklarına saygıyla çizilmektedir (5892, 5893. beyitler). Her duyulan ve görülen uygunsuz şeylerin ifşa edilmemesi gibi özel hayat saygının temeli olan davranışlar da ortaya konulmaktadır (2511. beyit).

Davate icabet, misafirleri tanıdık olsun ya da olmasın saygı ve güler yüzle karşılama ve onlara başköşede yer verme, ihsanda bulunulan ve kişiden daha alt mertebede bulunan kişilere karşı nazik ve güler yüzlü olma yine toplumsal hayatta her kademe ve yakınlıkta insan karşı saygının bir gereği olarak işlenmektedir (2548, 5771, 994, 5039, 5038. beyitler).

Aile hayatının temel dayanağı kadın ve çocuk için de birtakım haklardan bahsederek bunlara da saygı duyulması gerektiği böylece ailenin de korunacağı belirtilmektedir (706, 1013, 4520, 5446, 1184. beyitler).

Saygı konusunda en çok üstünde durulan belki de toplumsal yapımızı eskiden beri kuşatan ve ayakta tutan büyüklere saygı kısmıdır. Öncelikle büyük olarak görülmesi gerekenleri tespit ederek yaşça ileri olanlar, ailenin büyükleri, toplumun büyükleri olarak devlet adamları ve yöneticiler, içtimai hayatın büyükleri olarak bilge kişiler ve İslam dünyasının büyükleri olarak Hz. Peygamber ve ehl-i beyt gösterilmektedir (706, 1013, 4996, 706, 767, 766, 5443, 5446, 4658, 2807, 1504, 652, 4153, 4127, 4041, 1184, 4337, 577, 4304. beyitler).

Bulunulan yere bir büyük geldiğinde ayağa kalkarak karşılanması, onlarla konuşurken üsluba dikkat edilmesi, sözlerinin kesilmemesi ve adaba uygun bir biçimde konuşulması gerektiği vurgulanırken büyüklerin de küçüklere sevgi ve şefkatle karşılık vermeleri gerektiği söylenmektedir. Devlet adamlarının ve yöneticilerin de toplumların/ toplulukların

büyüğü olduğu onlara da formel ortamın gereklerine göre saygı gösterilmesi, onların da karşılıklarına gördükleri saygı derecesinde karşılık vermelerinin ast-üst, yönetici-halk ilişkilerinin sağlıklı biçimde yürümesi için ne derece önemli olduğu gösterilmektedir. Bilge kişilerin sözlerinin değerli olduğu, bu sözlerin iyice dinlenip sonraki kuşaklara mutlaka aktarılması gerektiği; bilge kişilerin önünde saygıyla eğilmek gerektiği onların zaten akıl ve bilgiyle bu saygıyı hak ettikleri anlatılmaktadır. Hz. Peygamber ve onun ehl-i beytine saygının insanlara devlet getireceği söylenerek iki yönlü bir vurgu yapılmaktadır: Birincisi gerçek anlamıyla bir devlete sahip olma, ikincisi ise zenginliğe kavuşma.

Devlet adamları başta olmak üzere herkesin başkasının emeğine saygılı olması gerektiğini söylenerek hem çalışarak kazanmanın hem mülkiyet hakkına saygının hem de adaletin vurgusu yapılmaktadır.

Büyüklerle, toplumun lider olarak gördüğü kişilere, bilge insanlara ve sözlerine, kadın ve çocuk haklarına, emeğe, kişilere ve kişilik haklarına saygı gösteren bireylerin karakter olarak suça yönelmesi mümkün olmayacağı gibi, saygı duyduğu kişiler tarafından da uyarılarak suça karşı muhafaza edilebilecektir (Demir, 2008, s. 36).

Tablo 9. Kutadgu Bilig Adlı Eserde Sabır Değerini İşleyen Beyitler ve Beyit Numaraları

BEYİT NO	BEYİT
489	Canı sıkıldı; nihayet gidip, bir imarethaneye indi ve orada yatarak, sabırla geceyi geçirdi
554	Sen bir az sabret, her işin müsait bir zamanı vardır; vakti gelince, kapalı kapılar açılır
558	Ay-Toldı bütün bu sözleri dinledi ve dedi:— O hâlde ben sabır- edeyim ve bekleyeyim
586	Şair buna benzer şu beyti söylemiştir; birine işin düşerse, acele etme, sabır ile söyle.
587	İşe acele ile girme, sabır ve teenni ile hareket et; acele yapılmış olan işler yarın pişmanlık getiri.
588	Hiçbir işte acele etme, sabret, kendini tut; kul sabırlı olursa, beylik mertebesini bulur.
1107	Hükümdar dedi: — Ey Ay-Toldı, acele etme, sabırlı ol; hastalık yarın günahların kefareti olacaktır
1109	Tanrı bu hastalıktan seni kurtaracaktır; gönlünü çökertme, müsterih ol.
1310	Hiç bir işte acele etme, sabırlı ol, kendini tut; sabırlı insanlar arzularına erişirler.
1317	Eğer öfkelenirsen, kendini tut, sabırlı ol; sabırlı insan sonunda sevince kavuşur.

- 1318 Sabreden insan ne der, dinle; insan sabrederse, bozulmuş olan işler düzeldir.
- 1319 İnsan sabrederse, dileğine kavuşur; sabredip bekleyen avcı ak-kuş tutar.
- 1320 Eğer zahmet, kaygı veya endişeye düşen kimse sabrederse, kaybettiği huzuru tekrar elde eder.
- 1321 Eğer devlet gider ve kapısı kapanırsa, insan sabretmeli; onun bütün işleri tekrar yoluna girer.
- 1322 Sabırlı ol, sabretmek er kişi işidir; insan sabrederse, göğe bile yol bulur.
- 1453 Heves ve öfke anında hiç bir iş yapma; her iki hâlde de dişini sık, sabret.
- 1867 O halim, sakin, çok mütehammil ve sabırlıdır; işe dikkatle bakar ve sükûn ile ele alır.
- 2170 O gözü tok, sabırlı, alçak gönüllü, şefkatli ve sakin tabiatlı olmalıdır.
- 2480 Sabırlı ve kendine hâkim olmalıdır; gözünü iyi gözetmeli ve dilini sakınmalıdır.
- 3436 Yiğitlik budur; bunun için er olanlar zahmete katlanıp, sabırla ölümü bekleyerek dolaşırlar.
- 3443 Yoksa aradığını bulamayan her kes zahit olur; sabırdan başka bir çare bulamadığından, elindeki ile yetinir.
- 3881 Sözü düşünerek söyle, acele etme, sabırlı ol; acele söylenen sözden yarın pişmanlık gelir.
- 4205 Bunun faydasını burada arama, sabırlı ol; bunun ecini yarın orada Tanrı verecektir
- 4540 Eğer elin dara girerse, ey mert yiğit, başkalarına bundan sızlanma.
- 4541 Sevenlerin duyar, fakat yardımına koşmazlar; seni sevmeyenler ise gülmek için bir fırsat bulurlar.
- 4930 Bir az bekleyelim ve onu tecrübe edelim; sonu ne olacak ve önümüz-deki günler bize neler gösterecek
- 5218 İhsanda bulunurken, acele et ve çabuk ver; cezalandırmak ve dayak atmak hususunda teenni ile hareket et.
- 5219 Harekette aceleci ve sözde zevzek olma, sabırlı ol; sabırlı insana halîm derler.
- 5648 Fakat birden bire durup, düşündü ve: Acele hareket etmemeliyim; çünkü acele etmek zararlıdır; bunu yapmamalıyım, dedi.
- 6090 Dünya düşüncesini kısa tut, ibadeti uzun; acele ederken, sakin ve hiddetlenirken de halim ol.
- 6287 Ona yaklaşarak: — Ey kardeş, gönlün yaralanmasın, sabırlı ol; Allah ecini ihsan eder—dedi.
- 6289 Şimdi sen ağlayıp-inleme, sabret, kendine hâkim ol; hayatta bulunanlar için, ölümden başka çıkar yol yoktur;
- 6293 Kumaru onun feryatlarına mâni olmağa çalıştı: — Sabırlı ol, Tanrının hükmüne gönlünle, aklımla ve dilinle rıza göster — dedi.

6628 Sözü çok söyledin, dikkat et, tazeliğini kaybetmesin; çok sözden insan usanır ve bıkar.

Eserde, iş yaparken (489, 554, 558, 587, 588, 1310, 1317, 1319, 1453, 5218, 5648, 6090. beyitler), işler kötü gidince ve sıkıntıya düşünce (6293, 6287, 4541, 4540, 4205, 1321, 1320, 1319, 1318. beyitler), konuşmada (6628, 3881, 2480. beyitler), hastalıkta (6628, 3881, 2480, 6293, 6289, 6287, 1109, 1107. beyitler) sabır değeri işlenmiştir.

Heves ve öfke anında işe başlanmaması gerektiği her ikisinin de detaylı değerlendirilmeye mahal vermeyeceği için hataya sebep olabileceği gerekçesiyle daha mantıklı karar alınabilecek bir zamana kadar sabredilmesi ve yapılacaklar için karar verilmesi gerektiği söylenmektedir. Yanlış evliliklerden, zarar getiren işlere, küçük kavgalardan cinayetlere kadar birçok konuda öğütlenen durumun doğruluğu hayat tecrübesi olan herkes için malumdur. Ayrıca insanın bir iş için elinden geleni yaptıktan sonra sabırla beklemesi gerektiği de ifade edilmektedir.

Yapılan işlerin her zaman kişinin umduğu kazancı sağlamadığı ya da çok iyi giden işlerde dönem dönem bozulmalar olduğu görülür. Bu durumda yine sabırla çalışmaya devam edilmesi, maddi sıkıntılardan etrafa yakınılmaması gerektiği ifade edilmektedir. Eserde maddi zorluklardan yakınmanın faydasız olduğu, sevenlerin yardıma koşmacağı gibi, sevmeyenlerin de sevinmesine vesile olacağı söylenmektedir (440, 441. beyitler). Zira bu durum kişiler arasındaki bağları yıpratacağı gibi küçük kıskançlıkların da büyük düşmanlıklara dönüşmesine vesile olabilir. Tecrübe eden kişilerin de sabrın her işi düzeltmeye yettiğine kanaat getirdikleri zahmet, kaygı veya endişeye düşen kimsenin sabrederse, kaybettiği huzuru tekrar elde edebileceği söylenerek (1318, 1319, 1320. beyitler) bir yandan da Mehmet Akif Ersoy'un da dile getirdiği gibi ümitsizliğe düşmemeye çağırılmaktadır:

Feryâdı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar...

Uğraş ki: Telâfi edecek bunca zarar var.

Feryât ile kurtulması me'mûl ise haykır!

Yok, yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır!

"İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!" deme, yılma.

Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma. (Ersoy, 1991, s. 189-190)

Hastalıklar, insanların kendini en çaresiz hissettiği ve gerçek aciziyetini anladıkları dönemlerdir. Eserde hastalıklar karşısında sabır tavsiye dilmekte, çekilen acıların günahlara kefarete olacağı belirtilmekte ve Allah'ın sabreden kişiye gerek bu dünyada sağlık gerek ahirette günahlarını affetmek cihetiyle mükâfatlar verileceği vurgulanmaktadır.

Hastalıktan daha çaresi kalınan bir yer varsa o da ancak ve ancak ölümdür. Ölüm karşısında feryat fıgan içinde isyan değil, sabırla tevekkül tavsiye edilmektedir (6289. beyit). Ölümün insanlık için hem kaçınılmaz hem de birçok açıdan bir kurtuluş olduğu, asla bir son olmadığı belirtilmektedir.

Sadece davranışlar için değil aynı zamanda konuşma için de sabırlı olmak gerektiği ifade edilerek kişinin konuşmadan önce iyice düşünecek; birine işi düşmüşse doğru zaman ve şartları bekleyecek kadar sabır göstermesi gerektiği belirtilmektedir (586. beyit). Böylece hem işlerin görülmesi sağlanacak hem de kişiler arasındaki ilişkilerin bozulması engellenmiş olacaktır.

Ayrıca halim insan tipi övülmekte ve özellikleri şöyle sıralanmaktadır (1867, 2170, 2480, 5219. beyitler): harekette aceleci ve sözde zevzek olmayan, sabırlı, tahammüllü, dikkatli, sakin...

Sabır hem kurulan işlerin devamında, başarıya ulaşmasında ve hırsızlık, dolandırıcılık, yağmacılık, çek senet suçları gibi haksız kazanç yollarının kapanmasına vesile olacağından kişinin bu yöndeki heveslerinin önünde bent olabilecektir.

Bir anlık kızgınlıkla işlenen yaralama, öldürme gibi şahsa yönelik suçlarda da sabır etkili bir rol oynayabilir (Kızmaz, 2004). Atalarımızın da dile getirdiği gibi: Öfken gelir gözün kararır, öfken geçer yüzün kızarır. Öfke, üstünden biraz zaman geçince ve özellikle telkinle önü alınabilen bir duygu olduğundan sabır, çok tesirli ve müsekkin bir ilaç olarak değerlendirilebilir.

Ölüm acısını, iflas vb. durumları kabullenemeyip insanın kendine karşı işlediği en önemli suç ve İslam dinince de yasaklanmış olan intihar için de sabır ve bu sabra dayanak teşkil edecek ahiret inancı çözüm teşkil edebilecek önemli değerlerdir.

Tablo 10. Kutadgu Bilig Adlı Eserde Şükür Değerini İşleyen Beyitler ve Beyit Numaraları

BEYİT NO	BEYİT
2	Kadir ve bir olan Tanrıya çok hamt ve binlerce sena olsun; onun için fânîlik yoktur.
29	Asıl sana sağındım, ümidim şendedir; muhtaç olduğum yerde elimden tut
381	Ey dilim, durma, yaratana ve beni kötülüklerden uzak tutana hamt ve sena et.
384	Yolumu şaşırılmış, koşuyordum, bana yol gösterdi; o korumasa idi, ateşte yanardım.
385	O seçti, ayırdı, beni yükseltti; beni yolunu şaşırılmışlar arasından uzaklaştırdı.
386	Gönlümü aydınlık ile süsledi, dilimi kelime-i şahadet ile bezedi.
387	Gönül, göz, akıl, zekâ ve bilgi verdi; dilimi açtı ve bana ifade kudreti ihسان etti.

- 389 Bütün bunların hepsi rabbimin fazlı ve keremi idi; benim gibi asi bir kula değer verdi.
- 390 Daha aylarca ve yıllarca yaşasam bile, bunun şükürünü bundan sonra nasıl öderim.
- 392 Bunlardan bir tekinin şükürünü bile ben sana eda edemem; benim tarafımdan sen kendine kendin şükret; senin hikmetine akıl ermez.
- 752 Tanrı birini dilek ve arzusuna kavuşturunca, karşılığında onun da Tanrıya şükür etmesi gerekir.
- 753 Bugünden itibaren ben de durmadan, usanmadan, bunun şükürünü yerine getireyim.
- 755 Ey nimet sahibi olan muktedir kimse, şükür et; şükür edersen, Tanrı nimetini arttırır.
- 756 Bu nimet sahibi çok defa kendisini unuttur; fakat şükür ederse, nimet ondan yüz çevirmez.
- 757 Az bir iyiliğe karşı çok şükür et; nimet çok olursa, onun kıymetini bil
- 758 İnsan şükür ederse, nimetin biri on olur; biri on olur ve evi mal ile dolar
- 1022 Tanrı yüz binlerce mahlûku yarattı onların hepsi Tanrıyı dilleri ile överler.
- 1029 Hükümdar bu sözleri işitti ve sevindi; gözlerini göğe dikti ve elini kaldırdı.
- 1030 Tanrıya şükür etti onu çok övdü ve dedi: - Ey Rabbim sen merhametli ve azizsin.
- 1032 Huzur, dünya, devlet ve her türlü iyilikleri, hâsılı bütün dileklerimi verdin.
- 1109 Tanrı bu hastalıktan seni kurtaracaktır; gönlünü çökertme, müsterih ol.
- 1250 Oğluna akıl verdiği için, Tanrıya çok çok şükür etti.
- 1258 Beni yarattın ve saadet içinde yükselttin; ben senin kusurlu, günahkâr ve asi bir kulunum.
- 1686 Şimdi halika şükür ve halka da hakkı olan iyi nizam ile hüküm etmeliyim
- 1782 Hükümdar huzura kavuştu, günü aydınlandı; Tanrıya şükür, hamt ve sena etti
- 3294 Akrabasını gördüğüne pek çok sevindi; Tanrıya çok hamt ve şükür etti.
- 3716 Bu dilimle Tanrıya aylar ve yıllarca sonsuz hamt ve sayısız sena etmekteyim.
- 3718 Sonsuz varlıkları ve sayısız canlıları o halk etti; o bunların hepsine rızkını verir ve hiç birini aç bırakmaz.
- 3741 Tanrıya sığındım, nefsim hâkim oldum; rabbim bu din ve imanımı korusun.
- 3743 Boğazım için yiyeceği ve sırtım için giyeceği yaratan Tanrım bana eksik etmez.
- 3744 Beni o yarattı ve bugüne kadar besledi; ey dünya beyi, o beni ileride de besleyecektir.

- 3745 O sana, hiç esirgemenen dünya nimetlerini verdi; vergili Rabbim bana da vermez mi?
- 3746 Ey cömert yiğidim, bütün iyilik ve kötülüğü, fakirlik ve zenginliği Tanrı'dan bilirim.
- 4550 Ne varsa, ona kanaat et, bey adını al; hırsına hâkim ol ve huzur içinde yaşa.
- 4689 Gençlikten ayrıldım, bugün artık ihtiyarladım; hayatımı Tanrıya hamt u sena ve ibadet ile geçirdim
- 4927 Bütün işleri Tanrı hükmüne bırak; vakti gelince, yoluna girer ve kendiliğinden açılır, ey gönül dişi olan insan
- 5194 Ey hükümdar, bugün buna şükür etmeli; Tanrının yarattıklarına karşı iyi ol ve temiz kalple muamele et.
- 5442 Yemekten elini çekti ve fazla yemedi; Tanrıya şükür etti, onun ismini zikreledi.
- 5470 Lütuf ederek, sana bu beyliği verdi; ey bilgisi geniş olan insan, buna şükür et.
- 5853 Halk zenginleşsin ve memleketim düzene girsin; ben de bunlar için Tanrıya şükür ile meşgul olayım.
- 5935 İsterse, Tanrı yardım eder ve bana zahir olur; benim göremediğim şeyleri sen bana bildir.
- 5952 Hükümdar tekrar Tanrıya şükür etti; ona çok hamt ve senada bulundu.

Şair, Allah'a şükretmeye yaratılışından başlamaktadır ve bunu da derecelendirerek yaparak önemli bir farkındalık oluşturmak istemektedir (381, 384, 385, 386, 387, 389, 390, 392, 1258. beyitler):

1. Allah'ın onu yoklukta bırakmayıp yaratmasına
2. Cansız değil canlı olarak yaratmasına
3. İnsan olarak yaratmasına
4. Akıl ve beden sağlığı vermesine şükretmektedir.

İnsan en büyük nimetlere farkında bile olmadan Allah'ın lütfuyla erişmiştir. Şair, sadece bunlar için bile şükretmeye ömrünün yetmeyeceğini söyleyerek oldukça önemli bir noktaya parmak basmıştır. Alışılğelen anlamıyla şükür değeri, her şeyi yaratanın, onları besleyip barındırmanın Allah olduğu, yani rızkın da ondan geldiği düşüncesine dayanmaktadır. Yaratılanın her çeşidini Allah'ın yarattığı, insanın da bunlardan biri olduğu ancak seçilerek insan olarak yaratıldığı ve insana ait özelliklerle bezetildiği, özellikle de Müslüman olma şerefi bahşedildiği için çok şanslı ve lütuflara mazhar olduğunun farkında olunması gerektiği ifade edilmekte; asi ve biçare bir kul olarak bu lütuflara şükredilmesinin vazife olduğu belirtilmektedir.

Az veya çok her nimeti bir lütuf olarak veren Allah'a (1022) mutlak şükretmenin nimetlerin artmasına vesile olacağı söylenerek daha fazla ve istenen nimete ulaşmanın

yolunun sadece eldekine şükürle olacağı belirtiliyor (755, 756, 757, 758. beyitler). Aç gözlülük, aşırı hırs, tamah ve başkasının malına göz dikerek değil şükrederek mutlu bir hayata ve gerçeğe nimetlere ulaşılacağı gösterilmeye çalışılmaktadır.

Üstünde durulan önemli bir nokta da hükümdarın şükretmesi olarak karşımıza çıkar. Zenginlere ve makam sahiplerine özellikle seslenilen bu bölümlerde “Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiye! Eğer sadece Allah'a kulluk ediyorsanız, O'na şükredin!” (Bakara Suresi 2/172) ayetinin de gereğince, ellerindekilerin kendi marifetlerinden ziyade, Allah'ın onlar için birer lütfu olduğu belirtilmektedir (3743, 3744, 3745, 3746. beyitler). Bu lütf karşısında insana düşen şükretmek ve aşırıya kaçmamaktır (5442. beyit). Yerken de harcarken de aşırıya kaçmamak esastır:

“Yiyiniz içiniz; fakat israf etmeyiniz! Çünkü Allah israf edenleri sevmez.” (Araf Suresi 7/31)

“Çünkü saçıp-savuranlar, şeytanın kardeşleri olmuşlardır; şeytan ise Rabbine karşı nankördür.” (İsra Suresi / 27)

“Asmalı ve asmasız bahçeleri, hurmaları ve tatlara farklı ekinleri, zeytinleri ve narları birbirine benzer ve benzeşmez- yaratan O'dur. Ürün verdiğinde ürününden yiye ve hasad günü hakkını verin; israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.” (En'am Suresi / 141)

“Onlar, harcadıkları zaman, ne israf ederler, ne kısarlar; (harcamaları,) ikisi arasında orta bir yoldur.” (Furkan Suresi / 67)

Elindekiyle yetinen ve buna her daim şükreden bireylerin olduğu toplumda üretim ve çalışmanın azalması değil, sahip olduklarından mutlu olan ve bunların değerini bilen insanların kıskançlık, başkalarının malına göz dikme gibi olumsuz duyguları taşımayacağı; dolayısıyla ekip ruhuyla çalışacağı ve gasp, hırsızlık gibi mala yönelik suçların azalacağı düşünülebilir.

Tablo 11. Kutadgu Bilig Adlı Eserde Kanaat Değerini İşleyen Beyitler ve Beyit Numaraları

BEYİT NO	BEYİT
4282	Her bakımdan tam zengin olmak istersen, kanaatkâr ol; böylece kendi nasibini elde etmiş olursun
4767	Dünyadan kendi hissemi aldım; kepekten yiyecek ile koyun yününden elbise bana yeter
4768	Kepek yemeği, benim için, şekerden daha tatlıdır; bu beyaz elbise, sırmalı ipeklilere bedeldir
4773	İnsanlar ipekli ve sırma elbiseler giyerler; sen ancak vücudunu örtecek bir şeyle iktifa et, ey erkeklerin iyisi
1287	Bu toplanmış olan mal, tutmasını bilersen, sana kâfidir; her iki dünyada yüzünü güldürür

- 1288 Tutmasını bilmezsen, bir bu kadar mal daha olsa, sana yetmez; görürsün, yüzünü sarartır
- 1408 Bu dünya malı acı su gibidir; insan ne kadar içerse içsin, kanmaz; onun dili bile ıslanmaz.
- 5389 Ağgözlüye bütün bu dünya malı az gelir; olana kanaat eden kimsenin ömrü saadet içinde geçer
- 5299 Ey ağgözlü ve tamahkâr insan, henüz ölüm yakalamadan, neyin varsa, hepsini ver.
- 5300 Nihayet ölüm yakalayınca, bu malın faydası yoktur; malın geri kalacak ve artık onun zevkini süremeyeceksin.
- 5340 Büyük bir kalabalık mahşeri bekleyerek yatıyor ve bizi çağırıyor, biz de onları takip edeceğiz.
- 5341 Diğer bir nesil de ana karnındakilerdir; bizden sonra bu sofradan yiyecekler onlardır.
- 5342 Bu nesil bizim kalkmamızı bekliyor; ötekiler ise, bizim gelmemizi bekliyorlar, ey yavrum.
- 5343 Bu sofradan yemek yemek bugün bize nasip oldu; acaba bize daha ne kadar yiyecek ve giyecek verecek.
- 5344 Ölüp-yatanlar oraya çağırılıyorlar; karındakiler ise, bu sofradan "kalk" diye bizi zorluyorlar.
- 5339 Bizden önce gelen ve şimdi ölüp-giden nesiller ondan yedi, doydu ve kalktılar.
- 5338 Dünyayı kurulu bir sofraya bil; insanlar hayat müddetince burada bulunan nimetlerden ne kadarını yiyebilirler.
- 5422 Bu duru canın kalıbı olan vücut bu kara toprak tıkcadır; ey gönlünde hazineler taşıyan insan, kara toprak bunlar ile dolar.
- 6553 Çıplak gelmiş idim, toprağa yine çıplak gireceğim; neden kendimi dünyaya bu kadar bağladım.
- 2847 Ağgözlü kimse yemeğe karşı haris davranır, yemeğe elini sokar ve onu berbat eder.
- 2848 Ağgözlü adam çiğ tavırlı olur; çiğ tavırlı olmak insana yakışmayan bir hastalıktır.
- 3565 İnsan gafildir ve gözü de çok haristir; böyle olan insan nasıl tuzağa düşmez.
- 3626 Bu insan kuru kuma benzer; onun tamahkâr gözü derya girse, doymaz.
- 4550 Ne varsa, ona kanaat et, bey adını al; hırsına hâkim ol ve huzur içinde yaşa.
- 2340 Az sayıda ve muntazam bir ordu, çoğa nispetle, daha iyidir; çok kimseler çok askerle bozguna uğradılar
- 2277 Kendisine bir at, giyim ve silâh ayırması kâfidir; meşhur olup, düfi- yaya nam salmak ona yeter
- 4642 Daima sıhhatte kalmak ve hiç hasta olmamak istersen, "az" adlı ilâç ye ve öyle yaşa, ey beyzadem.

- 1143 Çok mal açgözlüyü doyurmaz; ecel gelince, pişman olur, fakat artık işini yoluna koyamaz
- 1119 Aç gözlülük ile dünya malını topladım; mal kalıyor, ben ise, bugün her şeyi bırakıp, yokluk içinde gidiyorum
- 2339 Çok asker isteme, seçme asker iste; askerinin seçkin ve tam teçhizatlı olmasını iste
- 4683 Bu dünyada uzun müddet kalmayacak olduktan sonra, insanın bu kadar zahmete katlanıp, bu malı toplaması neye yarar
- 4713 Bu dünya malını toplayan ve malı ile birlikte yerin dibine geçen insan nerede
- 2001 Gözü aç adam hiçbir şey ile doymaz; gözü aç olana bütün dünya nimeti kâfi gelmez.
- 2004 Açgözlü adamı mal doyurmaz; bütün dünyaya sahip olsa bile, o yine daima açgözlü ve fakirdir.
- 2002 Aç gözlülük, ilacı ve devası bulunmayan bir hastalıktır; onu, bütün dünya kâhinleri bir araya gelse, yine tedavi edemezler.
- 1202 Bu dünya bir konak yeridir, gelen geçer; o her şeyi yiyen büyük bir ejderha gibi, yedikçe acikir.
- 2003 Bütün açlar yer ve içerlerse, nihayet doyarlar; açgözlü adamın açlığı ancak ölümle nihayete erer.
- 6169 Ey açgözlü, tamahkâr, bu dünyanın kulu olan insan, ölüm seni tutmak için tamah ediyor.
- 1408 Bu dünya malı acı su gibidir; insan ne kadar içerse içsin, kanmaz; onun dili bile ıslanmaz.
- 1740 Tanrıya inanan bilgili insan, kısmetinde ne varsa, onunla iktifa eder
- 757 Az bir iyiliğe karşı çok şükür et; nimet çok olursa, onun kıymetini bil
- 3442 Erkek olan, çoğu elde edebildiği hâlde, az ile iktifa eder; böyle bir insan zahitlik mertebesine erişir.
- 3443 Yoksa aradığını bulamayan herkes zahit olur; sabırdan başka bir çare bulamadığından, elindeki ile yetinir.
- 6078 Ne varsa, ona kanaat ederek, günümü geçirdim; huzur veya zahmet, bunlar geçti; gecem de sonsuz olmadı.
- 6079 Elimi kısa tuttum, mal toplamadım, heva ve arzulara gönül vermedim.

Her şey zıddıyla bilinir düsturundan hareketle kanaat de zıddı olan aç gözlülükle beraber işlenmiştir. Aç gözlülük tedavisi dışarıda olmayan bir hastalıktır (2002. beyit) ve bu hastalığa yakalanan insan elinde olana değil (5389. beyit), olmayana odaklanır (2004. beyit); mutlu olmak yerine tamah etmeyi tercih eder (1202. beyit), asla doymak bilmez (2003. beyit). Susamış insanın deniz suyundan içmesi gibi onun için mal edinmek ölüm gelene kadar daha fazlasını istemenin vesilesinden başka bir şey değildir (5389, 1408.

beyitler). Ölüm bu hastaları hazırlıksız yakalamak için beklemektedir (6169. beyit), yakaladığında ise malını, mülkünü bırakıp bu konak yeri olan dünyaya geldiği gibi eli boş ayrılacak insan için dünya malına tamah anlamsızdır (5300, 6553, 4713. beyitler), fırsatı varken paylaşmalıdır (5299). Dünyayı bir sofraya benzeten Yusuf Has Hacıp, bu sofrada üç nesil betimlemektedir: birinci nesil yiyip kalkmış olanlar, ikinci nesil şu anda yiyenler ve üçüncü nesilde henüz dünyaya gelmemiş olup da şu ankilerin sofradan kalkmasını bekleyenler (5338, 5339, 5340, 5341, 5342, 5344. beyitler). Üç nesil için de açgözlülüğü yererken açgözlü insanları sofradaki yemeklere ellerini sokup bunları yenilmez hâle getirenler olarak tasvir etmekte, birinci ve üçüncü nesli ikinci nesle geçici hayat için örnek göstererek tamahın gereksiz bir uğraş olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Öyle ki insanların hakkını gasp ederek her türlü zenginliğe ulaşmış dahi olsa insan hem bu suçun bedelini de bu dünyada ve/veya ahirette ödemek zorunda kalacak hem de kendinden önkiler gibi ölüp her şeyini kendinden sonrakilere bırakacaktır. Yani hastalıklı ve geçici bir haz için kendini zayi etmiş olacaktır. Eserde kanaat ile ilgili beyitlere bakıldığında dikkat çeken en önemli hususun kanaatin her bakımdan tam zenginliğin ölçütü olarak görülmesidir (2277, 1287, 4773, 4768, 4767, 4282. beyitler). Kanaat denildiğinde insanların zihninde genellikle maddi açıdan yetinme gelir fakat burada sadece maddi açıdan yetinmenin yeterli olmayacağı, aynı zamanda manevi açıdan da yetinmenin gerekli olduğu ve başka çare olmayınca herkesin kanaat ve sabır göstereceği asıl kuvvetin her durumda bunu göstermek olduğu üzerinde durulmaktadır (1740, 757, 3442, 3443, 6078, 6079. beyitler). Hem madden hem de manen kanaatkâr olan bir birey, maddi âlemde zenginliği yakalayacağı gibi manevi zenginliği de elde edecektir.

Kanaat etmeyi bilen insan, elindekinin kıymetini bilerek hem mutluluğu yakalayacak hem de geçici ve giderken her şeyin geride bırakıldığı bu bir hayat için bunun dışındakilere meşru olmayan yollardan ulaşmaya tenezzül etmeyerek her iki cihanda da suçlu olmaktan ve azaptan kurtulacaktır.

Tablo 12. Kutadgu Bilig Adlı Eserde Tevekkül Değerini İşleyen Beyitler ve Beyit Numaraları

BEYİT NO	BEYİT
29	Asıl sana sağındım, ümidim şendedir; muhtaç olduğum yerde elimden tut
1109	Tanrı bu hastalıktan seni kurtaracaktır; gönlünü çökertme, müsterih ol.
3446	Gelen dünya nimetlerine gönül bağlamaz; elinden gidenlere de içi sızlayıp, yüzü buruşmaz.
3718	Sonsuz varlıkları ve sayısız canlıları o halk etti; o bunların hepsine rızkını verir ve hiç birini aç bırakmaz.
3741	Tanrıya sığındım, nefsim hâkim oldum; rabbim bu din ve imanımı korusun.

- 3743 Boğazım için yiyeceği ve sırtım için giyeceği yaratan Tanrım bana eksik etmez.
- 3744 Beni o yarattı ve bugüne kadar besledi; ey dünya beyi, o beni ileride de besleyecektir.
- 3745 O sana, hiç esirgemenen dünya nimetlerini verdi; vergili Rabbim bana da vermez mi?
- 3746 Ey cömert yiğidim, bütün iyilik ve kötülüğü, fakirlik ve zenginliği Tanrı'dan bilirim.
- 4927 Bütün işleri Tanrı hükmüne bırak; vakti gelince, yoluna girer ve kendiliğinden açılır, ey gönlü diri olan insan
- 5935 İsterse, Tanrı yardım eder ve bana zahir olur; benim göremediğim şeyleri sen bana bildir.

Tevekkül, Türkçe Sözlükte “Herhangi bir işte elinden geleni yapıp daha sonrasını Allah'a bırakma.” şeklinde açıklanmış bir değerdir.

Her birey daha önce kendisi sonra da ailesi için daha güzel ve rahat bir hayat tahayyül ettiğinden gerek maddi gerek manevi konularda çalışmak zorundadır. Ancak bu çalışma her zaman beklenen kadar sonuç vermeyebilir. Bu durum çalışmanın yetersizliğinden kaynaklanabildiği gibi çalışmadan beklenen kazancın normalden fazla olmasından ya da kişinin kendi dışında sebeplerden ve belki adaletsizlikten bile kaynaklanabilir. Sonuç olarak ortaya çıkan memnuniyetsizlik bireyi çalışmadan, helal kazançtan hatta yaşamaktan bile vazgeçirebilecek seviyelerde tezahür edebilir. Oysa Kur'an-ı Kerim'de “Allah'a tevekkül et; Vekil olarak Allah yeter.” şeklinde tavsiye edildiği üzere kişi üstüne düşeni yaptıktan sonra bütün samimiyetiyle Allah'a tevekkül etse hiçbir sonuç onu huzursuz etmez ve doğru yoldan döndürmez, hayatın lezzetini elinden almaz. Tevekkül eden kişi bilir ki “Kim zerre kadar iyilik yaparsa onun mükâfatını görecektir, kim de zerre kadar kötülük yaparsa onun cezasını görecektir.” (Zilzal Suresi, 99/7,8) hükmü gereği, teslim olduğu makam adaletini en keskin ve uygun şekilde dünyada ya da ahirette mutlaka tezahür ettirecektir. İşleri kötü gidince batan esnaf da sınavdan düşük alan öğrenci de zalimin zulmüne uğrayan mazlum da krizde işini kaybeden ve ailesine bakmakla yükümlü olan adam da bilir ki -eserini 3718, 3743 ve 3744. beyitlerinde de atıfta bulunulan- Hz. Muhammed'in (S.A.V) "Siz Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz, kuşları doyurduğu gibi Allah sizi de doyururdu. Kuşlar sabah erkenden aç giderler, akşam tok olarak dönerler." (Tirmizi, Zühd, Hadis 2345, İbni Mace, Zühd H. 4164) hadisinde dile getirdiği gibi yer-yüzündeki her şeyi insanlar için yaratan Allah (Bakara, 29) tevekkül eden kulları için, rızık dâhil her işte bir hayır ve kolaylık ihsan edecektir.

Kutadgu Bilig'te tevekkül, kadercilik ve tembellik anlayışı olarak değil, elinden geleni yaptıktan sonra gerisini her şeyi yaratan, onlara rızık veren ve eşsiz bir nizam içinde idame eden Allah'a bırakmak şeklinde ifade edilmektedir. Hastalık (1109. beyit), fakirlik (3746. beyit), kötülük (3746. beyit) karşısında tevekkül edilmesi gerektiği öğütlenerek her işin zamanı gelince yoluna gireceğini (4927. beyit), makam ve zenginliği başkalarına

verenin de Allah olduğunu ve isterse fakirlik ve mazlumlukla imtihan ettiği kişiye de verebileceği hakikati hatırlatılmaktadır (3745. beyit). Öyleyse insan her an düşebileceği zor ve sıkıntılı durumlara karşı Allah’a tevekkül ederek hem hazırlıklı olacak hem de bu durumdan çıkmak için tekrar çalışacak kuvveti kendinde bulabilecektir.

Sonuç ve Tartışma

Günümüzde hızla değişen sosyal, kültürel ve ekonomik şartlara bağlı olarak toplumsal yapılarda da bazı değişiklikler meydana gelmektedir. Özellikle iletişim ve haberleşme kanallarında yaşanan gelişmeler insanların dünyanın herhangi bir noktasında ceryan eden bir olay hakkında anında bilgilenmesine yardımcı olmaktadır. İletişim ve haberleşmenin bu kadar yaygın olmadığı dönemlerde en küçük sosyal yapı olan aileyle en büyük sosyal yapı olan toplum içerisindeki sosyokültürel değişimler daha yavaş gerçekleşmekteydi. Fakat günümüzdeki teknolojik gelişmeler bu değişim hızını üst düzeye çıkarmıştır. Bu hızlı değişim insanların süratli bir şekilde bilgilenmelerine ve çevrelerinde yaşanan olaylar hakkında fikir edinmelerine yardımcı olurken diğer taraftan değerler bağlamında toplumsal çözülme ve bozulmaların da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bilgi çağı olarak nitelendirilebilecek bu yeni zamanda ortaya çıkan medya kültürü, içerisinde olumlu ve olumsuz pek çok değeri barındıran çok büyük bir yapı hâline gelmektedir. Bu yapıdaki olumsuz değerlerin toplumsal açıdan hayati önemi ise insanları suç işleme noktasında motive edici olmasıdır.

Sosyokültürel değerlerde yaşanan değişim ve bozulmalar suçun niteliğini daha karmaşık bir yapıya dönüştürmüştür; arkasına medya desteğini de alan suç unsurları toplumun can damarları olan dil, din, töre, ahlak, dünya görüşü ve yaşayış şekillerine doğrudan saldırmaya başlamıştır. Geline nokta, önceki zamanla mukayese edildiğinde toplum tarafından ayıplanan ve dışlanan suç unsurları artık olağanlaşmaya başlamıştır. İnsanların zihinlerinde başlayan bu algı sapması gün geçtikçe daha da vahim bir hâl almaktadır.

Suç, toplumsal yaşamın doğasında her zaman var olagelmıştır. Her dönemde büyük ya da küçük suçlar işlenmiş ve bunlara bağlı olarak suçun nasıl önenebileceğiyle de ilgili bazı görüşler ileri sürülmüştür. Temelde “suç ve ceza” yaklaşımı kendini göstermiş, ceza ne kadar şiddetliyse suçun o kadar az işleneceği görüşünden hareket edilmesi sonucunu doğurmuştur (Başbüyük ve Karakuş, 2010). Zamanla anlaşılmıştır ki suç işlendikten sonra alınan polisiye tedbirler suç oranlarını azaltmada yeteri kadar başarı sağlamamıştır. Suçun işlenmeden önce engellenmesi; toplumun ırz, can ve mal güvenliğinin sağlanması ve topluma yönelik mevcut ya da muhtemel bir tehlikenin ortadan kaldırılması daha yerinde olacaktır (Doğan ve Sevinç, 2011). Bunun sağlanması için suçu oluşturan unsurlar ve bunların özelliklerinin belirlenmesi, detaylıca analiz edilmesi ve ortadan kaldırılması hususu ön plana çıkmıştır. Suçun ortaya çıkabilmesi için kişinin suç işleme motivasyonunun ve fırsatının olması gerekmektedir. Yani kişinin suç işlemeyi istemesi, suçu işleyecek fırsatı yakalaması gerekir ki ortaya suç çıkabilsin. Bir kişi hırsızlık yapma niyetinde değilse ortada bırakılan bir cüzdan, güvenlik önlemleri zayıf ve içi değerli eşyalarla dolu bir ev ya da en tenha yere park edilmiş çok lüks bir araba o kişi için bir fırsat olarak görünmez. Bir kişi hırsızlık yapma niyetindeyse ancak bunu gerçekleştirecek ortam aramaya,

fırsat yakalamaya çalışır. Bu fırsatı yakaladığında kâr-zarar hesabı devreye girer. Elde edeceği kazanç, alacağı risk ve kaybedeceklerinden fazlaysa bunu bir fırsat olarak düşünür ve suçu işlemek üzere hareket geçer. Görüldüğü gibi kişinin suç işlemeyi istemesi ve kazançlı bir fırsat yakalaması gerekir ki suç ortaya çıksın. Bu durum sadece hırsızlık gibi mala yönelik suçlarla sınırlı değil, aynı zamanda cinayet gibi şahsa hatta terör gibi topluma yönelik suçlarda da geçerlidir.

Disiplinlerarası bir olgu olarak suçun tek bir nedene bağlamak mümkün değildir. Bu bağlamda suçun psikolojik, çevresel ve sosyoekonomik boyutlarına da dikkat edilmelidir. Birey, toplumsal hayattan bağımsız düşünülemeyeceği için suçun toplumsal boyutta da ele alınması gerekir. Bu bakımdan toplumsal kurumların işleyiş tarzının, suçun mahiyeti ve işlenme sıklığıyla doğrudan ilişkili olduğu düşünülebilir. Suçla mücadelede toplumsal bir kurum olarak eğitimin ise çok önemli bir yeri vardır. Özellikle son zamanlarda popüler bir kavram olarak ortaya çıkan değer eğitimi bu noktada üzerinde durulması gereken bir konudur. Değer eğitiminin gerçekleşme şartları içerisinde klasik eserlerden faydalanma ise etkili bir yöntem olarak görülmektedir.

Değer eğitiminin iki amacı vardır: Birincisi insanların daha kişilikli bir hayat sürmelerini ve hayatlarından memnun kalmalarını; ikincisi ise toplumun huzur ve güven ortamına katkı sağlamaktır. Değer eğitimi genç kuşakların değer geliştirmelerine yardımcı olmaya çalışarak tatmin edici bir hayat kurmalarını hedefler (Kirschenbaum, 1995; akt. Akbaş, 2007). Yaşadığı toplumun olumlu değerlerini kazanmış bir birey, suç işleme fırsatı karşısında kendini kontrol ederek suç işleme motivasyonunu geriletir. Bu noktada bireyin suç işleme motivasyonunu olumsuz etkileyecek değerleri pratiğe dökmesi önemli olduğu gibi bireyin yaşadığı kültürel ortamın ona sunduğu değerler manzumesinin de bu süreçte önemli bir payı vardır. Özellikle Türk-İslam toplumuna bakıldığında sahip olunan bazı değerlerin suç işleme motivasyonunu olumsuz yönde etkileyecek nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.

Yüzyıllar boyunca İslami değerlerle yoğrulmuş Türk toplumunu diğer toplumlardan farklı kılan sevgi, saygı, sabır, tevekkül, kanaat, şükür gibi bazı kültürel değerler vardır. Türk toplumu bu değerleri yaşayarak asırlarca hüküm sürdüğü topraklarda huzur ve güven ortamını tesis etmiş, bu özelliğiyle de tüm dünya toplumlarına örnek olmuştur. Bahsi geçen bu değerler Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte daha da sağlam bir hâl alarak dönemin edebî eserlerine de konu olmuştur. Geçiş Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde kaleme alınan önemli eserlerden biri de Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig'idir. Toplumsal hayatın her alanına dair önerilerde bulunan ve Türk edebiyatının ilk siyasetname ve nasihatnamesi özelliğini taşıyan bu eserde mutlu bir hayat, sahip olunması gereken değerler manzumesi olarak belirlenmiştir. Türk kültürünün ve İslam medeniyetinin ihtiva ettiği değerler hem bireysel hem toplumsal hayatın gerekleri olarak ele alınmıştır. Eserde; yönetici, yönetilen, aydın ve dindar insanların üstlerine düşen ve birbirlerine karşı görevlerini yerine getirirken toplumsal hayatın mutlu bir şekilde devam etmesi için hangi değerlerle hareket etmeleri gerektiği alegorik bir tarzda işlenmiştir.

Çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde Kutadgu Bilig'in değer eğitimi konusunda etkin bir şekilde kullanılmasının suç işleme oranları ve çeşitleri de dikkate

alındığında suç işleme motivasyonunu olumsuz yönde etkileyeceği anlaşılmaktadır. Yapılan bu çalışmayla tespit edilen değerler ve bu değerlerin edebî bağlamının suç işleme motivasyonunu azaltıcı ya da geriletici etkilerinin olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adaloğlu, H. H. (2013). Bir siyasetname olarak Kutadgu Bilig. *Selçuk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 237-253.
- Akbaş, O. (2007). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedeki gerçekleştirme derecesinin değerlendirilmesi*. Değerler ve Eğitimi Uluslar Arası Sempozyumu 26-28 Kasım 2004 (Editör: Kaymakçam, R. ve diğerleri). İstanbul: DEM .
- Arslan, M. (1987). *Kutadgu-Bilig'deki toplum ve devlet anlayışı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
- Aydın, M. (2011). Değerler işlevleri ve ahlak. *Eğitime Bakış Dergisi*. Sayı.19, s.39.
- Balcı, A. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Başbüyük, O., Karakuş, Ö. (2010). Sosyal düzensizlik ve toplum destekli güvenlik politikaları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 13 Sayı: 2 - Güz 2010
- Çelikkaya, H. (1996). *Fonksiyonel eğitim sosyolojisi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Demir, B. (2008). *Adalet ve saygı içerikli karakter eğitimi programının 7. sınıf öğrencilerinin ahlaki olgunluk düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Doğan, H.İ., Sevinç, B. (2011). Suç teorileri ve şehir güvenliği: Bitlis iliyle ilgili genel bir değerlendirme. *Polis Bilimleri Dergisi*. 13 (4). ss.27-53.
- Dolu, O., Uludağ, Ş., Doğutaş, C. (2010). Suç korkusu: Nedenleri, sonuçları ve güvenlik politikaları ilişkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 65(01). 057-081.
- Dökmen, Ü. (2007). *Küçük Şeyler*. Sistem Yayıncılık. İstanbul. s.60.
- Ersoy, A. (1991). *Safahat*. Haz. Düzdağ. M. E. İstanbul.
- Gürelli, N. (1973). *Şehirleşme ve suç*. Şehirleşmenin doğurduğu ceza adaleti sorunları sempozyumu. 121-128.
- Has Hacıp, Y. (2008). *Kutadgu Bilig*. Reşit Rahmeti Arat (Çev.) (2. Baskı). İstanbul: Kambalçı Yayınları.
- Hasan, B. (2011). Sosyal bir olgu olarak tehdit suçu ve kriminolojik yaklaşımlar. *İdarecinin Sesi*, s. 58-61
- İnalcık, H. (2000). *Kutadgu Bilig'de Türk ve İran siyaset nazariye ve gelenekleri. Osmanlı'da devlet, hukuk, adalet*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Kutadgu Bilig ve kültür tarihimizdeki yeri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kızmaz, Z. (2004). Öğrenim düzeyi ve suç: suç-okul ilişkisi üzerine sosyolojik bir araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(2), s. 291-319.

- Ögel, K., Tari, H., Yılmazçetin, C. E. (2006). Okullarda suç ve şiddeti önleme. İstanbul: *Yeniden Yayınları*.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 1(3), s. 220.
- Shaw, C. R., McKay, H. D. (1972). Juvenile delinquency and urban areas. Chicago: *University Of Chicago*
- Tolan, B. (1996). *Toplum bilimlerine giriş*. Ankara: Murat & Adım Yayınları.

Ek 1:

Acelecı olma; adalet ve eşitlik; adam kayırma; adap; af dilemek; ağırbaşlı olmak ahi-ret inancı; ahlak; aile bağları; aile iletişimi; aile sevgisi; akıl aklı kullanma; aklın gücü; aklın üstünlüğü; akraba ziyareti; alçakgönüllü olmak; aleyhte olan bir durumu lehe çevirebilme âlimin hakkını gözetmek; Allah sevgisi; Allah'a dayanmak; Allah'a inanma; Allah'a yakarış; amaca ulaşma amaca ulaşmak için çabalama; amaç oluşturma; amire (hükümete) itaat; amirin hizmette bulunanlara iyi muamele etmesi; amir-memur ilişkisi; ana dil kullanımı ana dili sevgisi; anlayış; arkadaş seçiminin önemi; asalet; az ve öz konuşma; az yemek yemenin önemi azımsamamak(kıymetini bilmek); azim; bağışlama; bağlılık; baharın gelişi; barış başarı; başarılı olma; başkasına faydalı olma; beğenme; bilgi; bilgi edinme bilginin değeri; bilginin insanı yüceltmesi; bilgiye sahip olma; bilgiyi kullanma; bilgiyi yayma; bilinçli konuşma bilinçli olmak; bilmemek değil öğrenmemek ayıp; birlik beraberlik; boş konuşmanın zararı; büyüğe saygı; cesaret cesaretin kaybedilmesi; ceza; cimri olmama; cimrilik; cömertlik; çalışkanlık çalışma; çalışma (helal kazanç); çaresizlik; çevrendeki insanları iyilerden seçmenin önemi; çıkar ilişkisi; çıkarıcı olmama dayanışma; dedikodu; değer vermek; değerli olma; deneti yapma; deneyim denge; ders alma/çıkarma; devlet adamının nitelikleri; devlet başkanının görevleri; devlete bağlılık; diğerkamlık(özgeci, özgecil) dikkatli olma; dil bilinci; dil sevgisi; dili doğru kullanma; dindar olmak; doğru sözlü olma doğruluk; dostluğa /arkadaşlığa değer verme; dostluk; dua; duyarlılık; dünya ve ahret dengesini kurma dünyanın geçiciliği; dünyaya düşkün olmama; dünyevi işlerden el ayak çekmek; dürüstlük; düşman edinmenin zararı; düşmandan fayda gelmeyeceği düşmandan her zaman zarar gelebileceği; düşünerek hareket etme; düzen/nizam; ebedilik; edepli olma; eleştiriye açık olma emanete hıyanet etmemek; emaneti gözetmek; emeğe saygı; emniyet; emre itaat; erdemli olmak esirgemek; estetik; estetik zevk; eşitlik; eşyanın tabiatı; etkilenmek evrensellik; farkındalık; fazilet; fedakârlık; feraset(sezgi, anlayışlılık); fikir ifade edebilme geçicilik; geçmiş ve şimdinin iletişimi; gençlik; gerçeğe saygı; gerçeklik; girişimcilik gönül alma; gönül insanı olma; görevi icra etme; görgü; gösterişe düşkünlük; göz tokluğu güç; güç sahibi olmak; güler yüzlülük; günahtan sakınma; güven; güvenilir olma güvenlik; güzel söz söyleme; haberleşme; hak; hak etmediğini yememe; hâkimiyet hakkaniyet; halkı koruma; haram maldan uzak kalma dünyadan sonraki hayattan beklentiler/ahrete hazırlık; hataları anlamak; hayatın geçiciliği; hayatın zıtlıklarla dengede tutulduğu hayırseverlik; hazırlıklı

olma; heyecan; hırs yapmama; hikmet; hile hizmet; hoşgörü; hukuk; hukukun üstünlüğü; huzur; hükümdara saygı hükümdara sevgi; hükümdarın görevleri; hükümdarın özellikleri; ılımlı hayat hayata (dünya ve ahret işlerini dengede tutmak; ibadet; ibret alma iç huzuru; idrak; ihsan-lütuf; ikna etme; ileri görüşlülük; iletişim becerileri; ilim adamlarına değer verme; ilim öğrenme; iltifat; iman; inanç inançlı olma; inatçılık; infak etmek; insan; insan olma; insan onuru insana saygı; insanın özellikleri; insanlar tarafından benimsenmek; insanlarla iletişim; inzivaya çekilme; istek işi gönüllü yapmanın önemi; itaat; ittifak; iyi arkadaş iyi nam getirir; iyi niyet; iyi olmak iyiliğe karşılık vermek; iyilik; iyilikle anma; iyilikte bulunma; iyiyi kötüyü ayırt etme; kabul görme kabullenme; kademe sırası; kadercilik; kadirşinaslık; kahramanlık; kalıtım kanaat; kanaatkâr olmak; kanuna uyma; karar verme; kararlı olmak; karşılıksız iyilik yapma kavrayış; kavuşma; kendi işini kendi görme; kendini denetleyebilme; kendini sevmek; kendini tanıma kıskanmak; kıymet bilme; kibar olmak; kibirli olmama; kişilik; kişilik tipleri kitaba değer vermek; kitaplar; kollama/gözetme; korku; kötüye karşı kötü olma; kulluk kulun allah karşısında acizliği; küçüğe saygı; küçüklerle büyükler arasındaki mesafenin korunması; küstah/fesat olmama; liyakat; maddiyat mahir insan; manayı anlayabilme; manevi bir hayat; mantık; memnuniyet; merhamet mertlik; metanet; methedilme; mimari; minnet; misafirperverlik motivasyon; muhtaç olma; muktedir olma; mutluluk; mücadele; mükâfat mütevazı olma; namus /şeref; nasıl davranılacağını bilme; nasihat; nefes; nefsin esiri olmama neşe; nezaket; okuma alışkanlığı; okuma kültürü; okuma sevgisi; okumanın önemi okuyana saygı duyma; olgunluk; olumlu düşünme; onurlu olmak; otorite sahibi olma; otoriteyi koruyabilme oturaklı olma; ödüllendirme; öfke; öğrenmenin öğretmenin önemi; ölçülü olmak; ölüm ölümsüzlük; örnek davranış sergilemek; övgü; özeleştirme; özgürlük; özgüven özlem; paragöz olmama; paylaşım (zekât); paylaşmak; peygamber ve onun nesline sevgi ve saygı; pişmanlık planlı olma; refah; rehberlik; riayet; rüşvet almama; saadet sabır; sabırlı olmak; sadakat; sağduyu; sağlık; sağlıklı hayat sahip çıkmak; samimiyet; saygı; saygınlığı koruyabilme; sebat; selam selam verme ve almanın önemi; selamlama; sevgi; sevinç; sevmek; sirayet sorgulayıcılık; sorumluluk; sorumluluk sahibi olmak; sosyal devlet; söz gümüşse sükkât altındır; sözü geçen biri olmak sözün/bilginin değeri; sükkûnet; şans; şikâyet; şükür; takdir edilme takdir etme; takva sahibi olma; tamahkâr olmak; tanışma; tarafsızlık; tatlı dillilik tecrübelerden bilgi edinebilme; tedbirli olma; temiz kalpli olmak; terbiye; teslimiyet; tevekkül tok gözlülük; toplumdaki görüntüyü koruyabilme; tövbe; tutumlu olma; uluslararası iletişim; umut umutsuzluğa kapılmama; utanma; uyanık olma; uzlaş; üslubun önemi; üstünlük varlık(zenginlik); vatanseverlik; vefa; veraset; vicdan; yalancılık yalandan kaçınma; yalnızlık; yalvarma; yaptığının karşılığını görme; yaratıcı olma; yardımlaşma yardımseverlik; hayat sevgisi; yaşlılık; yazarın/çalışmanın değerini bilme; yemeğe düşkün olmama; yerinde davranmanın önemi yol göstericilik; yönetilene saygı; yönetim/ idare; zalim olmama; zaman; zaman planlaması zaman yönetimi; zamanı iyi değerlendirmek; zamanı kullanamamak; zamanlar arası bilgi iletişimi; zekat (dini); zeki olma ziyaret.